

נעימים אמריה

ממעיינותיו של הגאון החסיד רבי מיכאל אריה ראנד שליט"א

ויהי נא אמרינו לרצון לפני אדון כל

הכנה לראש השנה הבעל"ט שחל להיות בשבת

מצפים שבתקיעתנו יעורבב השטן וזכות התקיעות יהיו לסניגור. וכל זה כשחל ראש השנה בחול, אבל כשחל בשבת – איך ימצא לנו זכות להצדיקנו ביום הדין? אכן לזה באה השבת, שהיא בת זוג לישראל נכמו דאמרו רבותינו ז"ל בבראשית רבה (יא, כסא כבודו, ובזכות ישראל משמרים השבת כראוי הקב"ה מוחל עוונותיהם. [n] להיות סניגור בעדינו לפני מלך מלכי המלכים, והשבת יוצאת ובאה לפני אבל כל זה דוקא כל זמן שישאל מקיימן את השבת, אבל כשאין משמרים את בת זוגם כראוי, ואדרבא מחללין את כבודה בריבים, איך תעשה השבת סניגור להצדיק משפטינו? הלא תעשה קטיגור!]

"ועל כן רבותינו ז"ל אסרו לתקוע בשבת, והוא כדי להרחיק מחילול שבת, משום גזירה שמא יעבירו ארבע אמות ברשות הרבים, אבל מי שמחלל כל השנה את השבת בטלטול, הלא אז לא לבד שלא נעשה סניגור לפנינו, אלא אחרי שלא איערבב שטן, שוב צריכים לדאוג לדברי רבי יצחק (ר"ה טז, ב) "כל שנה שאין תוקעין בתחילתה מריעין לה בסופה". ולכן, בפרט בשנים כאלו שראש השנה חל בשבת, נתאמץ בתשובה בלי הפסק, כי המופלא ממנו כל נדע, ובמכוסה ממנו כל נשאל, ומי יודע אחרית שנה..."

* * *

והיינו שגורל השנה שחל בה ראש השנה בשבת – תלוי ביותר בשמירת שבת קודש בכל פרטיה ודקדוקיה לטוב ולמוטב. שכיין שאינו תוקעין בשופר וזקוקים אנו לכך השבת שתלמד עלינו זכות במקום השופר, צריכה איפוא השבת לבוא לפנינו יתברך בכל הידורה וכבודה, ואילו חלילה תבוא לפנינו חבולה ומוכה – איככה תפצה פה ואיככה תישא עין בהמלצת טוב עבורנו.

ולפיכך החפץ שתעלה לו השנה הבעל"ט – שנת תשפ"ז ואף זו הבאה אחריה שנת תשפ"ח שגם בה חל ראש השנה בשבת – בטוב הנראה והנעלה, יש לו לקבל על עצמו עוד קודם ימי הדין איזו-שהיא קבלה טובה הקשורה בשמירת שבת, זכירתה, רוממותה, קדושתה, כבודה ועינוגה, ובכך תמליץ השבת טוב בעדו לפנינו יתברך להכתב ולהחתם לחיים טובים ולשלום.

ובהכרח הוא לעשות כן, שהרי חז"ל הקדושים הפקיעו תקיעת שופר ונטילת לולב דאורייתא בשנה הבעל"ט אך ורק משום כבודה של השבת, שמא יעביר יודי עם הארץ "ארבע אמות ברשות הרבים" את השופר והלולב, כמשום האי חששא שאינה מצויה כל כך הפקיעו מכל ישראל את קיום המצוות. והרי זה ללמדנו בא עד כמה יש לנו לשמור על השבת בכל פרטיה ודקדוקיה.

וכיון שדיני שבת והלכותיה רבים מספור, ונוגעים לכל רגע ורגע של יום השבת, ראוי ונכון שלקראת שנה כזאת שנדחים מצוותיה של תורה מפני חשש אי שמירת שבת, יתעוררו נא בכל בית יהודי להקפיד ביתר שאת על דיני השבת. ילמדו את הלכותיה בצורה קלה ומושכת (ומצויים כיום ספרים ועלוני רבים הכותבים הלכות בצורה ברורה וקלילה), ובד בבד יקבלו על עצמם ועל ילדיהם קבלה טובה הקשורה לגדולת וקדושת השבת – כל משפחה בקבלה המתאימה לאורח חייה.

וכוחה של השבת גדול הוא ביותר. "יכולה היא שתרחם" (שבת יב, א). יכולה היא להכנס ולהמליץ טוב לפנינו יתברך על בן זוגה שמשתדל ומתאמץ למען כבודה ויקרתה, ויכתבו ויחתמו כל אחינו בני ישראל לשנה טובה ומתוקה ברוחניות ובגשמיות.

* * *

ישנם החוששים להעלות על דל שפתותיהם דברים חמורים שכאלו. לא נח להם להזכיר את מאמר הגמרא "כל שנה שאין תוקעין לה בתחילתה מריעין לה בסופה". ולפיכך מתעלמים כליל מכל העניין ו"מדחיקים" אותו בלבבם פנימה.

אולם הפעם האחרונה בה חל ר"ה בשבת, בשנת תשפ"ד, ראינו כי לא תועיל "הדחקה" שכזאת. בעיצומה של שבת קודש כ"ב בתשרי, בעצם חג שמחת תורה, אירע מה שאירע ל"ע, ונתקיים בנו לדאבון לב "מריעין לה בסופה" – כשעד לרגע זה עדיין לא הסתיימה המערכה בשלימות.

ולפיכך נכון שלא להתעלם מאזהרת חז"ל הקדושים, שכן בידינו הדבר, על ידי התחזקות בשמירת השבת, וכפי משלו הנללב של בעל ה"ערוך לנר" זלה"ה. ואשר על כן יראה כל אחד מאתנו באשר הוא, לעורר את עצמו ואת משפחתו, את תלמידיו ואת חבריו, בטרם תתקדש עלינו השנה הבעל"ט, בדברים האמורים, ולקבל על עצמם קבלה טובה הקשורה בכבודה של השבת, ובזה תהיה אותה מליצת יושר – שבת קדשנו – לבושה בחידור וביופי ובכבודה הראוי לה, ויתקבלו דבריה לחן ולרחמים לפני כסא הכבוד. אמן כן יהי רצון.

ראש השנה הבעל"ט חל בשבת קודש, ומשום כן לא נזכה לקיים בו מצות תקיעת שופר מדאורייתא, שכן גזירה קדומה גזרו חז"ל לבטל תקיעת שופר ונטילת לולב בשבת "שמא יעבירו ארבע אמות ברשות הרבים".

ואמנם שנה שאין מתקיימת בה תקיעת שופר בראשיתה מסוכנת היא ביותר, כדאמרין בגמרא (ר"ה טז, ב): "כל שנה שאין תוקעין לה בתחילתה מריעין לה בסופה (פירוש: צריכין להתריע בסופה מפני הצרות שיבואו עליהם. בית יוסף ס' תקפה), מאי טעמא, דלא איערבב שטן". וכתבו שם התוס' (ר"ה שאין) בשם הבה"ג דאירי אפילו היכא "דאיתיליד אונסא", עם כל זה מסוכנת היא השנה שיריעו לה בסופה רח"ל.

בהגדרת הדברים ביאר המשך חכמה (פרשת אמור ד"ה יהיה לכם שבתון): "כי אין התקיעה מצות עשה כמו כל המצוות אשר בהעדרה יענש על בלי קיומו אותה – וכי אנוס רחמנא פטריה, רק היא כמו רפאות תעלה (ירמיה ל, יג), ולזכרון אתי כו', כמו שאמרו (ר"ה כו, א) "כיון דלזכרון אתי כמאן דאתי בפנים" כו', ונמצא: החולה אם באונס לא יקח מזור ורפואה האם יתרפא? כן כשנעדר הזכרון שופר ש"מכנסת זכרונות ישראל לאביהן שבשמים" (שבת קלא, ב), תו נשאר החולי בלא מזור ורפואה, וקטרוגו השטן במקומו".

אך עם כל זה כתבו שם התוס' דהיכא "דמיקלע בשבתא" אין צורך לדאוג – הגם שלא נתקיימה בשנה זו תקיעת שופר דאורייתא. והאחרונים מתחבטים מאוד לבאר טעמא דמילתא, שהרי נתבאר שתקיעת שופר כמוה כרפואה המוכרחת, ולכן אפילו אם איתיליד אונסא עם כל זה "מריעין לה בסופה", ואם כן מאי טעמא היכא דמיקלע בשבתא אין חשש בדבר.

* * *

מפעמים הדברים שביאר בזה בעל ה"ערוך לנר" זלה"ה, בדרשתו משנת תרל"ב הנדפסת בספרו "מנחת עני" על התורה (פרשת האזינו), והיא הדרשה האחרונה שנשא טרם הסתלקותו בנר ראשון דחנוכה של השנה ההיא.

בתחילת דבריו הוא חוקר "האם ראש השנה בשבת זה סימן טוב", שכן מצינו "שבשנה הירועות ביותר ובשנים הטובות ביותר היה ראש השנה בשבת". ומאריך שם בחשבונותיו להוכיח כי "בשני שנים שנחרב בית המקדש (=הראשון והשני) היה ראש השנה בשבת", ולעומת זאת "מחילת עוון העגל היה בשנה שחל ראש השנה בשבת, וכן הקמת המשכן, וכן שנה שנכנסו לארץ". ויש לנו להתבונן איפוא בטעם הדבר "שהשנים הרעות ביותר והשנים הטובות ביותר חל בהם ראש השנה בשבת".

אמנם "ובן זה במשל: שר אחד חטא בעבודת המלך, והמלך קצף עליו עד מאוד ויצו להשופטים לדוננו כפי שורת הדין, וילך השר לבקש לו מליצים היותר טובים שיעמדו לו בשעת דינו, אבל המליצים נשמטו להם אחד אחד ולא נשאר איש שרצה לקבל עליו המשרה הזאת, באומרם כי אין לו התנצלות ואחד דתו להענש. והשר בראותו כי איש עומד לו בשעת דחקו, ויצר לו מאוד, ויגד לאשתו את כל הדברים האלה, ותנחמהו אשתו ותאמר אליו: למה פניך נופלים? ומה לך פנות אל המליצים? הלא אנכי יוצאת ובאה בחצר בית המלך הפנימית, וגם שם לי אוהבת קשורה בנפשי שתעמוד בעת צרתי (=היא המלכה), השקט ושמעני אנכי אדבר לך אל המלך ואל השופטים. ויהי כן כאשר אמרה. וכשהגיע יום הדין ותעמוד האשה למליצה טובה בצד אישה, ומשפט השר נחרץ לזכותו".

"ואך ימים מועטים עברו, והנה גם שר אחר בעבודת המלך חטא כחטא שר הראשון, וגם אותו ציוה המלך להתייצב לפני השופטים שיעבור עליו המשפט, ויאמרו לו אוהביו: לך נא ובקש לך איש שימליץ בעדך לפני השופטים. והשר בזוכרו כי זה זמן קצר אשר גם חבירו צדק בדין, צחק להם, והשיב: הלא גם לאשתי מכרים רבים בחצר בית המלך, גם היא תדבר טוב עלי אל המלך והשופטים, וגם אני אצא נקי. אמנם השר האחרון הזה היה איש זעף וקצף, ולא שמר מעורו כראוי אהבת וכבוד אשתו, ובחמתו קם והכה אותה לפעמים מכות אכזריות עד אשר נשאר סימני אכזריותו בחוץ לעין כל, ובכל זאת האשה הלכה עמו אל הבית דין להמליץ בעדו לפני המלך. אכן אך פתחה פיה לדבר, והמלך בראותו צרבת המכה על פניה שאלה: מה זה ועל מה זה? ותתחלחל האשה וענתה כן וכן, כדי לבקש אמתלא לאישה, ולא הצליח בידה. ויען אחד מן העומדים שם ויאמר: הלא הם הסימנים ממכות אישה האכזרי. ויתמה המלך מאוד וידבר אל האשה: לאיש אשר אלה לו נעשית סניגור? רק קטיגור תוכלי להגיש לפנינו! ומשפט השופטים יצא להרשיע את השר ולהענישו".

"ובזה יתבאר איך ראש השנה שחל בשבת פעמים שהוא לטובתנו ופעמים שהוא סימן לרעה חס ושלום. כי ישראל שחטאו כל השנה, בעלות קול השופר ביום הדין

אופן קיום מצות 'שכחה'

שאינו היה יודע לא היה מקיים המצוה.

ושמא כיון שרצה הקב"ה לזכות את ישראל, לפיכך עמד על עומק נפש איש ישראל, שאילו היה יודע שתפול ממנו סלע ולא ימצאנה, בודאי היה חפץ שימצאנה על כל פנים עני ויתפרנס ממנה, ולא עשיר שאינו זקוק לה, ולכן קבע לו הכתוב ברכה גם בכהאי גוונא. ודו"ק.

* * *

והנה בפאה פ"ד משנה ו' תנן: "עובד כוכבים שקצר את שדהו ואחר כך נתגיר, פטור מן הלקט ומן השכחה ומן הפאה. רבי יהודה מחייב בשכחה, שאין השכחה אלא בשעת העימור". ובפשוטו איירי המשנה בעובד כוכבים שקצר את שדהו בעודו גוי, ונמצא שלא היה בשדה זו אפשרות קיום מצות "שכחת קמה", ואחר כך קודם איסוף התבואה נתגיר – ובשעת האיסוף שכח "שכחת עומרים". לדעת חכמים הרי הוא פטור ממתנות עניים, משום דהוקשו שכחת קמה לשכחת עומרים, החייב בזה חייב בזה והפטור בזה פטור בזה, וכיון שהיה פטור בקמה פטור גם בעומרים (כמבואר בירושלמי שם פ"ד ה"ד). ולדעת רבי יהודה חייב על כל פנים בשכחה, וטעמו: דכיון שבתורה נאמר להדיא רק שכחת "עומר", ואילו שכחת "קמה" לא נתרבה אלא מריבוי תיבת "בשדה" (כדפירש"י כאן), סבירא ליה רבי יהודה שאין לעשות היקש מדבר המפורש לדבר שאינו מפורש ולפוטרו משכחת "עומר" משום שלא נתחייב בשכחת "קמה", ועל דרך לשונם ז"ל "תלי תניא בדלא תניא" (משנה ראשונה) שם בביאור דברי הירושלמי.

ואמנם במשנה ראשונה שם פירש המשנה באופן אחר, דסבירא ליה לרבי יהודה שהוא מחוייב אפילו בשכחת "קמה" שהשאיר בשדה, וטעמא דהייב "שאיין השכחה אלא בשעת העימור", והיינו: "דמצות שכחה אינה אלא בשעת העימור כשמאסף תבואתו להוליכה לבית, על אותה השעה הזהיר הכתוב לא תשכח לקחתו – בין מה ששכח בקמה ובין ששכח בעומר לא יקחנו עוד, והלכך גר שנתגיר חייב בתרומתו, דבשעת לקיחה (ל=בית) ישראל הוא".

ולפירושו זה, הנה מבואר במשנה שאין מצות שכחה מתקיימת אלא בשעת הלקיחה לבית, ולא כדביארנו לעיל שמצות שכחה מתקיימת בשעת השכחה ממש. ואמנם יתכן שרק רבי יהודה סבירא ליה הכי, אבל חכמים פליגי עליה וסברי שמצות שכחה מתקיימת בשעת השכחה ממש, וכפי שנתבאר, והתנא דספרי (שהביא רש"י) והתנא דתוספתא סבירא ליה חכמים ודלא כרבי יהודה.

אך במשנה ראשונה שם כתב שגם חכמים סבירא להו כרבי יהודה שאין מצות שכחה מתקיימת אלא בשעת הלקיחה לבית (ודייק כן מלשון הרמב"ם פ"ב ממתנ"ע ה"ט), אלא דסבירי שלא חייבה התורה להשאיר בגדי מלאי מי שהיה מחוייב בשעת הקציר, ולהכי פטרו את הגוי משכחה. ולפי דבריו אתיא דברי הספרי והתוספתא דלא כמאן. וצ"ע.

* * *

והנה מאחר שמתקיימת מצות שכחה גם בלא ידיעה כלל, מוכח מזה לכאורה היסוד שכתבו האחרונים בכמה דוכתי, דמה דקיימא לן מצוות צריכות כוונה, אין זה אלא במצוה שתכליתה בעצם המעשה, אך במצוה שתכליתה היא התוצאה היוצאת מהמעשה, כפריה ורביה, ובהמצוה שבין אדם לחבירו, וכיו"ב, אין המעשה שבה בעי כוונה, ולהכי מתקיימת שפיר מצות שכחה נמי בלא ידיעה וכוונה, כיון שעיקרה היא התוצאה היוצאת בפרנסת העניים.

ובפרט למה שהאריכו האחרונים על מצות צדקה בפרטיות, שעיקרה הוא הנאת העני, ולהכי הנוהג צדקה אפילו "על מנת שיחיה בני ושזוכה לחיי העולם הבא" הוי צדיק גמור (ו"ה ג, א; פסחים ה, א-ב), שפיר מתקיימת מצות שכחה נמי בלא ידיעה וכוונה – מאחר שתכליתה מתקיים בכל גווי. וע"ע דברים נפלאים באגרא דפרקא אות רכד.

* * *

כי תקצר קצירך בשדה ושכחת עמר בשדה לא תשכח לקחתו לגר ליתום ולאלמנה יהיה למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידיך (כד, יט). פירש"י: למען יברכך – ואף על פי שבאת לידו שלא במתכוון, קל וחומר לעושה במתכוון, אמור מעתה נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה. ע"כ. והדבר פלא, הלא במצות שכחה איכא לא תעשה ועשה, "לא תשוב לקחתו" – לא תעשה (רמב"ם פ"א ממתנות עניים ה"ה; חינוך מצוה תקצב), "לגר ליתום ולאלמנה יהיה" – עשה (רמב"ם שם; חינוך מצוה תקצב), והיינו שקיום המצוה היא, שכאשר נזכר ששכח בשדה קמה או עומר, המצוה הוא באתה שעה לבל ישוב לקחתו אלא ישאירו לעניים [ואפילו אם לקח לביתו וטחנו ואפאו מחוייב עדיין ליתנו לעניים (רמב"ם שם)], ואם כן קיום המצוה היא במתכוון ממש, ואיך שייך ללמוד כמאן "לנפלה סלע מידו ומצאה עני" שמתברך, הלא התם אינו יודע מיד.

ובאמת כדברי רש"י מבואר גם בתוספתא פאה (פ"ג ה"ג), הובא בילקוט שמעוני פרשת ויקרא (רמז תעט): "מעשה בחסיד אחד ששכח עומר בתוך שדהו, ואמר לבנו: צא והקריב עלי פר לעולה ופר לזבחי השלמים, אמר לו: אבא, מה ראית לשמוח במצוה זו יותר מכל מצוות שבתורה? אמר לו: כל מצוות שבתורה נתן לנו המקום לדעתנו, זו שלא לדעתנו, שאילו עשינו ברצון לפני המקום לא באה מצוה זו לידינו, אלא הרי הוא אומר כי תקצר קצירך בשדה ושכחת עמר בשדה, קבע לו הכתוב ברכה, והלא דברים ק"ו, מה אדם שלא נתכוין לזכות וזכה מעלין עליו כאלו זכה, המתכוין לזכות וזכה על אחת כמה וכמה. ע"כ. ויש להביין מהו "זו שלא לדעתנו", הלא המצוה מתקיימת בדעת שלימה, שאחר שנזכר שכחתו מצוה אז לבל ישוב לקחת אלא ישאיר לעניים.

והמזרחי כתב כאן בהאי לישנא: "אף על פי שבאת לידו שלא במתכוון", פירוש: שכששכח אותו, ועדיין לא ידעו בו הבעלים, כבר זכו בו העניים מיד שלא בכוונת הבעלים ושלא מדעתו, ואפילו הכי כתיב למען יברכך, אמור מעתה כו'. ע"כ. ועומק הדברים מבואר במשך חכמה על אתר ובדברות משה עמ"ס שבת (הערה פג), דלעולם בשעת שכחה עצמה זכו כבר העניים בכך, וכוונת ציון התורה הוא: שמאחר שתבואה זו שייכת לעניים, להכי לא תשוב לקחתו – לגר ליתום ולאלמנה יהיה, כי נמצאת גוזל את העניים (והרי במתנות עניים שבשדה ליכא טובת הנאה לבעלים). ומדהוסיפה התורה על זה ברכה לאדם, מוכח שגם כשאנו יודע כלל הרי הוא מתברך, והיינו שמברכתו תורה על עצם מה ששכח מתחילה וזכו בהו העניים קודם שנודע לו, דלא מסתבר שברכת התורה היא על מה שעכשיו אינו חוזר ליקח את שכחתו, שהרי כעת זהו כבר ממון עניים – וכי מברכתו התורה על שאינו גוזל ממון שאינו שלו, ועל כרחך שברכת התורה היא על עצם מה ששכח בלא ידיעתו ונתגלגל הדבר שזכו בהו העניים, וממילא "אמור מעתה: נפלה סלע מידו ומצאה עני ונתפרנס בה הרי הוא מתברך עליה". ודו"ק. וע"ע בפנים יפות על אתר.

ולפי זה, קיום מצות שכחה היא שלא לדעת האדם, כלשון התוספתא "זו שלא לדעתנו", ומשום שמקיימה בעצם מה ששכח בלא ידיעתו ונתגלגל הדבר שזכו בהו העניים. אלא שציונה התורה שגם אם נזכר לאחר מכן בשכחתו, מחוייב הוא בלא תעשה ועשה להשאיר את התבואה בשדה, ואם ישוב ליקח עובר על ג' מצוות: לא תגזול, לא תשוב לקחתו, לגר ליתום ולאלמנה יהיה. והוא רעיון מחודש.

* * *

ובאמת עדיין היה מקום לחלק בין שכחה לצדקה, דדוקא בשכחה כיון שאסור לו לחזור וליקח, לפיכך קבעה לו התורה ברכה על המעשה שעשה בלא ידיעתו, משום שירדה תורה לסוף דעתו שגם בהתודע לו לא ישוב ליקח מאחר שנאסר הדבר עליו, אולם בנפלה סלע מידו ומצאה עני, הרי אילו היה יודע שנפלה סלע ממנו, בודאי היה חוזר ולוקחה ולא נותנה לעני, ולמה איפוא תקבע לו התורה ברכה על דבר כזה

ובאמת עדיין היה מקום לחלק בין שכחה לצדקה, דדוקא בשכחה כיון שאסור לו לחזור וליקח, לפיכך קבעה לו התורה ברכה על המעשה שעשה בלא ידיעתו, משום שירדה תורה לסוף דעתו שגם בהתודע לו לא ישוב ליקח מאחר שנאסר הדבר עליו, אולם בנפלה סלע מידו ומצאה עני, הרי אילו היה יודע שנפלה סלע ממנו, בודאי היה חוזר ולוקחה ולא נותנה לעני, ולמה איפוא תקבע לו התורה ברכה על דבר כזה

מלחמת היצר

כי תצא למלחמה על איבך ונתנו ה' אלהיך בידיך ושביט שביט. איתא בספר רמתיים צופים מערכת הרבי ר' בונים מפרשיסחא זי"ע (אות נה): "כמדומה שפעם אחת אמר לי, כי הרמז שמובא בזה"ק (זו"ח ריש פרשתיו) על הפסוק כי תצא למלחמה בענין מלחמת היצר – הוא הפשט האמיתי. שבשעה שהיה נוהג המלחמה היה זה רמז, אבל עכשיו שאין המלחמה נוהגת נקרא זה פשט". עכ"ל.

ובשפתי צדיק פרשת שלח (אות מה) ופרשת שופטים (אות מז): "שמעתי מפה קדוש זקני (החידושי הרי"מ) ז"ל בשם רבו ר' בונים ז"ל: שבשנים קדמוניות שהיו ישראל עוסקים במלחמות בפועל, היה פירוש הפשוט כי תצא למלחמה על מלחמה גשמית, והרמז היה על מלחמות יצר הרע, עתה שאין לנו מלחמות, אזי פירוש הפשוט הוא על מלחמות יצר הרע. עד כאן לשונו. וסיים (החידושי הרי"מ): דלפירוש הפשוט אדם מקורב יותר". עכ"ל.

והנה אמרין בגמרא (סוכה גב, א) דשבעה שמות יש ליצר הרע: הקב"ה קראו רע, משה קראו ערל, דוד קראו טמא, שלמה קראו שָׁנָא, ישעיה קראו מכשול, יחזקאל קראו אבן, יואל קראו צפוני. ובהמשך הסוגיא שם אמרו דנקרא שמו גם "רשע", כדכתיב (תהלים לו, לב) צוּפָה רָשָׁע לְצַדִּיק (וכבר דנו המפרשים אמאי לא נזכר שם זה מתחילה בכלל שאר השמות, ועי' 'אמרי אמת ליקוטים' שם).

ואמר בני מוה"ר משה אליקים בריעה שיחי' רמז נאה בדבר: כי תצא למלחמה על איבך ונתנו ה' אלהיך בידיך ושביט (ע"ה"א והתיבות) בגימטריא רע ערל טמא שָׁנָא מכשול אבן צפוני רשע. חושבנא דדין כדון.

הערות במצות "וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ – וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ"

ישראל, ולכן גם המצורע אינו צריך להשתלח משם, וככל ערי ישראל שאינן מוקפות חומה שאין המצורע משתלח מהם.

* * *

ב[וענין זה נוגע גם למצוה השנייה שבפרשה זו, מצות "וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ מִחֹץ לְמַחְנֶה וַיִּצְאָתָּ שָׁמָּה חוּץ", כי הנה מצוה זו בודאי אינה נוהגת אלא במחנה היוצא למלחמה דוקא, כי רק בה נצטוונו לייחד לנו מקום מחוץ למחנה לעשיית הצרכים – מטעם "וְהָיָה מִחְנֶיךָ קְדוֹשׁ", אבל שלא במחנה המלחמה לא שמענו דאיכא חיוב בדוקא לצאת חוץ לצורך זה, לא בצרכים קטנים ולא בנקבים גדולים, ויכול כל אדם לפנות עצמו גם בתוך המחנה.

ומעתה, לדעת האבן עזרא והרמב"ן שמחנה המלחמה יש בו קדושה יתירה מצד מה שהארון היה יוצא עמהם למלחמה, אם כן היכא שאין הארון עמם – ליכא בהו מצות "וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ מִחֹץ לְמַחְנֶה וַיִּצְאָתָּ שָׁמָּה חוּץ". אך אי נימא דמה שהקפידה התורה על קדושת מחנה המלחמה הוא אך משום "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִתְּהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחְנֶיךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אִיִּבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מִחְנֶיךָ קְדוֹשׁ וְלֹא יֵרָאֶה בְּךָ עֲרֹת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ", ולא מצד מה שהארון היה עמם, אם כן אפילו היכא שאין הארון עמם מצווים הם במצוה זו.

ובאמת ברמב"ם (פ"ו ממלכים הלכה יד טו) מבואר להדיא שבין כשהארון עמם ובין כשאין עמם מצווים הם במצוה זו, וזה לשונו: "ואסור להפנות בתוך המחנה או על פני השדה בכל מקום, אלא מצות עשה לתקן שם דרך מיוחדת להפנות בה, שנאמר וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ מִחֹץ לְמַחְנֶה. וכן מצות עשה להיות יתד לכל אחד ואחד תלויה עם כלי מלחמתו, ויצא באותה הדרך ויחפור בה ויפנה ויכסה, שנאמר וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ עַל אֲזָנֶיךָ וְגו'. ובין שיש עמהן ארון ובין שאין עמהן ארון כך הם עושים תמיד, שנאמר וְהָיָה מִחְנֶיךָ קְדוֹשׁ".

ולכאורה לדעת הרמב"ם, הוא הדין דבעל קרי משתלח חוץ למחנה המלחמה גם כשאין הארון שם, ופלא שלא הזכיר בזה הרמב"ם מידי מדיון בעל קרי במחנה המלחמה (וכבר תמה בזה ב'ספרי דבי רבי' שם והניח בקושיה).

* * *

ג[והמצוה השלישית שהיא כיסוי הצואה בנקבים גדולים (כמבואר בברכות כה, א), לכאורה תליא גם כן בפלוגתא זו – אם נוהגת היא בין כשהארון עמם ובין כשאין עמם (כדעת הרמב"ם) או דוקא כשהארון עמם (כדעת האבן עזרא והרמב"ן ושאר הראשונים).

ואכן ביראים (ס"י תלב) כתב להדיא על מצוה זו: "פירוש, כשישראל יוצאין למלחמה היו מוליכין את הארון במלחמה עמהם, וצויה הקב"ה שיהנו בקדושה ובטהרה ויכינו יתד לחפור ולכסות צאתם כו'. ולמה, כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִתְּהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחְנֶיךָ – זה מחנה ארון" (וראה 'תועפות ראש' שם).

ויש לנו לבאר כאן נקודה אחת, כי הנה מבואר בגמרא (ברכות כה, ב) שנוהגת מצוה זו השלישית גם שלא בזמן מלחמה, אלא בכל מקום ששרויה שם השכינה מחוייב איש ישראל לכסות את צאתו, וכלשונו הזהב של שולחן ערוך הרב (ריש ס"ו עד): "כתוב בתורה: וְשָׁבַת וְכִסִּיתָ אֶת צֵאתָּךְ כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִתְּהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחְנֶיךָ וְגו'. וְהָיָה מִחְנֶיךָ קְדוֹשׁ וְלֹא יֵרָאֶה בְּךָ עֲרֹת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ, מכאן למדו חכמים שבכל מקום שה' אלהינו מתהלך עמנו, דהיינו כשאנו עוסקים בקריאת שמע ובתפילה או בדברי תורה, צריך להיות המחנה קדוש, שלא תהא צואה מגולה שם, ושלא יראה ה' בנו ערות דבר, דהיינו שלא יהיה דבר ערוה כנגד פניו של אדם הקורא או מתפלל כו', ואיסור זה הוא מן התורה".

אלא שעדיין חילוק יש בדבר, שבמחנה המלחמה נוהגת מצוה זו גם שלא במקום קריאת שמע ותפילה ודברי תורה, כי שם המצוה היא מצד מציאות הצואה במקום שהשכינה שרויה בו, להרמב"ם גם כשאין הארון עמם ולשאר הראשונים רק כשהארון עמם (והגם שהצואה נמצאת מחוץ למחנה, שהרי אסורין להתפנות כלל בתוך המחנה, עכ"ז רצון התורה להרחיק את הדברים הללו עד מאוד בעת המלחמה, משום שנצרכים אז ישראל להצילם וליתן את אויביהם הקמים עליהם ניגפים תחתם, ולכן בא הציוי "וְשָׁבַת וְכִסִּיתָ אֶת צֵאתָּךְ" גם בְּשִׁבְתָּךְ חוץ]. אולם שלא במחנה המלחמה אין מציאות הצואה הגלויה אסורה, ורק היכא שרוצה לומר שם דבר שבקדושה ולהזמין השכינה לשם – יש לו להסתלק משם עד שיכסו הצואה.

בסגנון אחר: במלחמה המצוה היא לכסות את הצואה, אולם שלא במלחמה אין מצוה לכסות, רק שלא לומר דבר שבקדושה במקום שיש שם צואה גלויה (ומיזבז בזה הערת הרשב"ץ ב'זוהר הרקיע' אות טז).

* * *

"כִּי תֵצֵא מִחֲנֶה עַל אִיִּבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכָּל דָּבָר רָע, כִּי יְהִיָּה בְּךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יְהִיָּה טְהוֹר מִקֶּרֶה לְלִילָה וַיִּצָּא אֶל מִחֹץ לְמַחְנֶה לֹא יָבֵא אֶל תּוֹךְ הַמִּחְנֶה, וְהָיָה לְפָנֶיךָ עֵרֶב יָרִיחַ בְּמִים וּבְבֵּא הַשָּׁמֶשׁ יָבֵא אֶל תּוֹךְ הַמִּחְנֶה, וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ מִחֹץ לְמַחְנֶה וַיִּצְאָתָּ שָׁמָּה חוּץ, וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ עַל אֲזָנֶיךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתָּךְ חוּץ וְחִפְרָתָהּ בָּהּ וְשָׁבַת וְכִסִּיתָ אֶת צֵאתָּךְ, כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִתְּהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחְנֶיךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אִיִּבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מִחְנֶיךָ קְדוֹשׁ וְלֹא יֵרָאֶה בְּךָ עֲרֹת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ" (כג, י-טו).

א[בפרשה זו נצטוו ג' ענינים שונים: א) כִּי יְהִיָּה בְּךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יְהִיָּה טְהוֹר מִקֶּרֶה לְלִילָה וַיִּצָּא אֶל מִחֹץ לְמַחְנֶה, דהיינו: שילוח בעל קרי חוץ למחנה שכינה ומחנה לויה. ב) וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ מִחֹץ לְמַחְנֶה וַיִּצְאָתָּ שָׁמָּה חוּץ, דהיינו: הכנת מקום לעשיית צרכים מחוץ למחנה. ג) וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ עַל אֲזָנֶיךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתָּךְ חוּץ וְחִפְרָתָהּ בָּהּ וְשָׁבַת וְכִסִּיתָ אֶת צֵאתָּךְ, דהיינו: הכנת כלים לחפירת מקום לעשיית נקבים ולכיסויים לאחר מכן.

וכן הוא סידורם בספר החינוך: מצוה תקס"ה היא "שנמנע כל טמא מהכנס במחנה לויה, ועל זה נאמר כִּי יְהִיָּה בְּךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יְהִיָּה טְהוֹר מִקֶּרֶה לְלִילָה וַיִּצָּא אֶל מִחֹץ לְמַחְנֶה לֹא יָבֵא אֶל תּוֹךְ הַמִּחְנֶה" (ובסה"מ להרמב"ם הוא עשה לא ול"ת עה). מצוה תקס"ו היא "שנצטוונו כשיצאו חילותינו למלחמה, שנכין ונייחד לחיל מקום ידוע שיהיה שם כל איש יוצא לעשות צרכיו, כדי שלא יעשו צרכיהם בכל מקום ובזנות המלוות כמו שיעשו האומות, ועל זה נאמר וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ מִחֹץ לְמַחְנֶה וַיִּצְאָתָּ שָׁמָּה חוּץ" (ובסה"מ להרמב"ם הוא עשה קצב). ומצוה תקס"ז היא "להיות לכל אחד מבני החיל יתד תלויה עם כלי מלחמתו, או כלי אחר שראוי לחפור בו, כדי שיחפור בו מקום בארץ לעשות בו צרכיו בדרך המוכנת לזה, ועל זה נאמר וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ עַל אֲזָנֶיךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתָּךְ חוּץ וְחִפְרָתָהּ בָּהּ וְשָׁבַת וְכִסִּיתָ אֶת צֵאתָּךְ" (ובסה"מ להרמב"ם הוא עשה קצב).

והנה המצוה הראשונה שיצא בעל קרי מחוץ למחנה שכינה ומחנה לויה, אינה מצוה המיוחדת למחנה המלחמה בדוקא, שכן היא מצוה כללית לעולם בכל עת ובכל שעה. אלא שהמצוה הכללית היא שיצא הטמא מחוץ למחנה שכינה ומחנה לויה, ואילו סתם חיל מיישראל היוצא למלחמה אין מחנע קדוש בקדושות אלו, ומסתמא אין בו אפילו קדושת מחנה ישראל (שכן אינו בהיקף תמיד כעירות המוקפות חומה), וקא משמע לן קרא הכא דאפילו הכי מצווה הטמא לצאת חוץ למחנה, וטעמא יהיב "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִתְּהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחְנֶיךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אִיִּבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מִחְנֶיךָ קְדוֹשׁ וְלֹא יֵרָאֶה בְּךָ עֲרֹת דָּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֶיךָ". זהו לכאורה פשוטו של מקרא.

אמנם באבן עזרא וברמב"ן כאן מבואר שמחנה המלחמה יש בו קדושה יתירה מצד מה שהארון היה יוצא עמהם למלחמה. באבן עזרא כתב שאנשי החיל במלחמה "הם קרובים סביבות הארון" ולכן נצטוו בשילוח הטמאים, ואילו מדברי הרמב"ן נראה שהיו מסדרים את מחנה המלחמה באופן של "מחנה שכינה" סביבות הארון ומחוץ לו "מחנה לויה" (ולכאורה לויה' לאו דוקא, שהרי שבת לוי אינו יוצא למלחמה. אך יש דסבירא להו דלמלחמת מצוה יוצאין גם שבת לוי). ולדבריהם אתי שפיר לשון הכתוב "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִתְּהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחְנֶיךָ" כפשוטו ממש, דהיינו שכיון שהארון שבו הלוחות והשראת שכינתו יתברך מִתְּהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחְנֶיךָ [וכפירוש הרשב"ם כאן: "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִתְּהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחְנֶיךָ – שגם ארון שבו תורה היה יוצא עמהם למלחמה", וכן בחזקוני: "כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מִתְּהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחְנֶיךָ – הוא הארון שעשה משה שהיה יוצא עמהם למלחמה"], לכן מצווה אתה לשלח משם את הטמא בבעל קרי, שכן זהו הדין הכללי שטמא זה משתלח חוץ למחנה שכינה ומחנה לויה.

ויש לדון בדבריהם, אם דוקא הארון של הלוחות השניות השלימות שהיה עמהם במדבר דינו כ"מחנה שכינה", או גם הארון של השברי לוחות דינו כן. וכן נראה מסברא.

והנה לפי דעתם, במלחמה לדורות היכא שלא הוציאו הארון עמהם, ליכא לדיון שילוח בעל קרי מן המחנה, כי אינו משתלח אלא מחוץ למחנה שכינה ומחנה לויה, ואילו מחנה המלחמה אינו קדוש בקדושות אלו.

וכן מצאתי שכתב בספרי דבי רב מהג"ר דוד פארדו ז"ל כאן: "דכפי רבותינו, עיקר קרא לא איירי במלחמה, אלא ללמוד בעלמא דבעל קרי אסור בין במחנה שכינה בין במחנה לויה. ומכל מקום מדתכניה הכא, למדנו שאם הארון עמהם במלחמה היה צריך בעל קרי לצאת חוץ למחנה, לפי שבהיות הארון שם דינו כמחנה שכינה. אבל אם אין הארון שם, אין דינו אלא כמחנה ישראל, ולא היה צריך לצאת, שאין שום טמא משולח ממחנה ישראל אלא מצורע בלבד". ע"כ.

ואמנם מה שכתב שכאשר אין הארון שם "אין דינו אלא כמחנה ישראל", כבר כתבתי שלענ"ד אין דין מחנה המלחמה (כשאין הארון שם) אפילו לא כמחנה

הערות במצות "וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ - וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ"

* המִּשְׁך *

לא בצדיהם ולא לפנייהם אלא לאחריהם, והיינו אפילו בקטנים, דברק מי שמתו מוקמא וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ מחוץ למִּחְנָה וַיִּצְאָתָּ וגו' בקטנים. והניחו בקושיה. אמנם לפי דברינו יש לומר, דהא דנפנים רק לאחורי המִּחְנָה לא הוי אלא בגדולים - שמה תעבור השכינה מלפנים ובצדדים, ולא בקטנים שאין צריכין כיוסו. ולהכי הגם שהוצרכו לצאת עד מחוץ לענן, לא היה זה במרחק ג' פרסאות, אלא פרסה ומחצה לכל היותר (לאותם הגרים באמצע המִּחְנָה). ודו"ק. אך מדלא תירצו התוס' כן, משמע דלא סבירא להו חילוק זה בין גדולים לקטנים, ובשניהם היו אסורין מלפנים ובצדדים. וצ"ע.

ומה ששאלה הגמרא מתחילה רק מצד הפסוק השני: "אלא מה אני מקיים וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ על אֶזְנֶךָ", ולא מצד הפסוק הראשון: אלא מה אני מקיים וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ מחוץ למִּחְנָה (וראה במסורת הש"ס שם ובהגה' הרש"ש), יתכן שסברה הגמרא שרק המאכלים היו נבלעין באיברים ולא המשקין, וכיון שהפסוק הראשון קאי על קטנים כדלעיל, אין קושיה מפסוק זה על מה שהיה המן נבלע באיברים, ורק מהפסוק השני שקאי על גדולים קשה.

ויהיה אתי שפיר בזה גם מה שדקדקו המפרשים על לשון הגמרא בריש יומא (ד) שכיסה הענן את משה ששה ימים בכדי "למרק אכילה ושתייה שבמעיו", והא היה המן נבלע באיברים ולא היה לו אכילה ושתייה במעיים כלל. אולם כיון שהמשקין לא היו נבלעין באיברים, הוצרך עכ"פ מירוק שתייה שבמעיו, ולשון "אכילה ושתייה" לאו דוקא.

וכמוכן שדברינו אינם אלא לדעת רבי ישמעאל שדברים שתגרי אומות העולם מוכרין להם לא היו נבלעים באיברים, דלפי זה יתכן שמי הבאר גם כן לא היו נבלעים באיברים, אבל לדעת רבי אלעזר בן פרטא שהמן היה מפניג גם את שאר המאכלים שאכלו, אם כן בודאי וכל שכן שמי הבאר היו גם כן נבלעים באיברים על ידי המן.

[ואתי שפיר בזה לשון טענתם בפרשת חוקת (כא, ה) כִּי אֵין לָחֶם וְאֵין מַיִם וְנִפְשָׁנוּ קִצָּה בְּלָחֶם הַקֶּלֶקֶל, ומהו "וְאֵין מַיִם", הרי היו להם מים מן הבאר (שחזרה להם אחרי פטירת אהרן בזכות משה כדאמרין בתענית ט, א). אמנם איתא ברש"י שם: "וְנִפְשָׁנוּ קִצָּה בְּלָחֶם הַקֶּלֶקֶל" - לפי שהמן נבלע באיברים קראוהו קֶלֶקֶל, אמרו עתיד המן הזה שיתפח במעינו, כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא. ע"כ. ומבואר שעיקר פחדם היה מצד שהמן היה נבלע באיברים, לכן טענו ואמרו גם "וְאֵין מַיִם", כלומר: הן הלחם דידן והן המים דידן אין בהם שום מציאות, "אין" לָחֶם וְ"אין" מַיִם, שהרי שניהם נבלעים באיברים ואין יוצאין ממעינו].

ואמנם הרמב"ם והחנינון השמיטו כלל הא דברכות כה, א דקרא קמא קאי על קטנים (שאינן בהם דין כיוסו) וקרא בתרא קאי על גדולים (שמהוייבין בכיוסו), ומשמע מדבריהם שרק הטלת גדולים נאסר במחנה ולא קטנים. וכבר תמה המנחת חינוך (מצוה תקסו-ז אות א') בזה. אולם עכ"פ משמע דסבירא להו להלכה דרך גדולים נאסרו במחנה ולא קטנים, ומיושבת בזה קושיית התוס' הנזכרת איך הצליחו להשהות עצמן מהטלת מים מרחק ג' פרסאות (וכמו שכתב בשו"ת זכרון יוסף, שטיינהרט, חו"מ סי' י', בתשובה לגיסו הגר"ז פיק"ז זל). וצ"ע בכ"ז.

* * *

[1] ואגב אורחא: מה שאמרו בגמרא שם ש"לאחר שסרחו" הוצרכו לנקביהם, ופירש"י דהיינו שסרחו וטענו על המן, לענ"ד היה נראה ד"לאחר שסרחו" היינו אחר שסרחו בעגל, שעל זה מתאים יותר המשך לשון הגמרא: "אמר הקב"ה: אני אמרתי יהיו כמלאכי השרת, עכשיו אני מטריח אותם שלוש פרסאות", שהוא מיוסד על לשון הכתוב (תהלים פב, ו-ז) "אֲנִי אֶמְרָתִי אֱלֹהִים אֶתָּם וּבְנֵי עֲלִיּוֹן כָּלָכֶם אֲכֹן כָּאֶדָם תִּמְוֹתוֹן וּכְאֶחָד הַשָּׁרִים תִּפְלֹו", דקאי על מתן תורה וחטא העגל, כדאמרין בריש ע"ז (ה, א): "לא קיבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות שולט בהן, שנאמר אֲנִי אֶמְרָתִי אֱלֹהִים אֶתָּם וּבְנֵי עֲלִיּוֹן כָּלָכֶם, חבלתם מעשיכם אֲכֹן כָּאֶדָם תִּמְוֹתוֹן" (ועי' שמו"ר לב, א-ז).

ואכן מצאתי כן להדיא בפרקי דר"א פרק מז: "כל אותן הימים עד שלא עשו אותו המעשה, היו טובים לפני הקב"ה כמלאכי השרת, ולא משל בהם מלאך המות, ולא היו יוצאין לנקביהם כבני אדם (ויש גורסין: ולא השליכו צואה כבני אדם), וכיון שעשו מעשה העגל כעס הקב"ה עליהם ואמר להם: סבור הייתי שתהיו כמלאכי השרת, שנאמר אֲנִי אֶמְרָתִי אֱלֹהִים אֶתָּם וּבְנֵי עֲלִיּוֹן כָּלָכֶם, עכשיו אֲכֹן כָּאֶדָם תִּמְוֹתוֹן וּכְאֶחָד הַשָּׁרִים תִּפְלֹו".

ושבו הראוני שגם בפירוש רבינו אליקים יומא שם כתב: "לאחר שסרחו - במעשה העגל". וברוך שכוונתי.

* * *

[ד] והנה על הפסוק "וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ מחוץ למִּחְנָה וַיִּצְאָתָּ שְׁמָה חוץ", מפרש רש"י: מחוץ למִּחְנָה - חוץ לענן. ומבואר בדבריו דכשהיו ישראל במדבר, נאמרו דיני הפרשה לא רק על מחנה מלחמה, אלא גם על מחנה ישראל בכללותו, שמצד תוקף קדושת המחנה נאסר עליהם להתפנות בתוך המחנה, והוצרכו להכין להם מקום מחוץ למחנה לשם כך.

ובאמת מבואר כן בפרק בתרא דיומא (עב, ב), וזה לשון הסוגיא שם: "תנו רבנן, לָחֶם אֲבִירִים אֶכֶל אִישׁ (תהלים עה, כה), לחם שמלאכי השרת אוכלין אותו, דברי רבי עקיבא. וכשנאמרו דברים לפני רבי ישמעאל אמר להם: צאו ואמרו לו לעקיבא, עקיבא טעית, וכי מלאכי השרת אוכלין לחם, והלא כבר נאמר לָחֶם לֹא אֶכְלָתִי וּמַיִם לֹא שָׁתִיתִי, אלא מה אני מקיים אֲבִירִים, לחם שנבלע במאתים וארבעים ושמונה איברים (אינו יוצא מן המעיים). אלא מה אני מקיים וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ על אֶזְנֶךָ, דברים שתגרי אומות העולם מוכרין אותן להם. רבי אלעזר בן פרטא אומר: אף דברים שתגרי אומות העולם מוכרין להן - מן מפניגן, אלא מה אני מקיים וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ על אֶזְנֶךָ, לאחר שסרחו (שנחלוננו על כך, שאמרו: בְּלָחֶם הַקֶּלֶקֶל חוקת כא, ה). אמר הקב"ה: אני אמרתי יהיו כמלאכי השרת, עכשיו אני מטריח אותם שלוש פרסאות, דכתיב (מסעי לג, מט) וַיִּחַנוּ עַל הַיַּרְדֵּן מִבֵּית הַיְשׁוּמֹת עַד אֶבֶל הַשָּׁטִיטִים, ואמר רבה בר בר תנא: לדידי חזי לי ההוא אתרא והוויא תלתא פרסי. ותנא: כשנפנין, אין נפנין לא לפנין ולא לצדדיהן (שאינן יודעים לאיזה צד עונים הולכים), אלא לאחוריהן (יודעים הם שלא יחזרו לאחוריהן, ואותן שלפנים צריכין לצאת לסוף המחנה מאחור. רש"י ע"כ).

ומבואר מסוגיא זו, דגם בעת שאכלו ישראל את המן במדבר (ועכ"פ מ'אחר שסרחו) הוצרכו להתפנות לנקביהם, ונאסר עליהם לעשות זאת במחנה - מצד וַיִּצְאָתָּ שְׁמָה חוץ, והוצרכו להכין להם מקום אחורי המחנה לעשיית הצרכים. ויש להבין מנין להם לחז"ל שנהגו איסור זה כשחנו במדבר, הא לדורות בודאי אינו נוהג האי איסורא במחנה ישראל סתמא, רק במחנה המלחמה, וכפי שנתבאר.

ואכן בספר תוספת יום הכיפורים למהר"ם חביב שם כתב: "מהכא משמע דאפילו שהיו חונים, והמשכן במקומו, היו צריכים לצאת חוץ, והיה הולך לאחוריו ג' מילין כו'. אבל החזקוני פרשת כי תצא בפסוק וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ כתב, דזה לא היה אלא בזמן שהולכים במלחמה וארון עמהם בלא מחיצות, אבל בזמן שהיו חונים, דהוקם המשכן והארון מוקף מחיצות, לא היו צריכין לצאת חוץ, אלא כל אחד חופר ברשותו ומכסה". ובגבורת ארי הניח הדבר בקושיה: "הא האי קרא מצוה לדורות הוא, ובשעת מלחמה מיירי קרא, כדכתיב ברישא דענינא כי תִּצָּא מִחֲנֶה על אֶבְיָךְ, וקאמר קרא וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ על אֶזְנֶךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוץ וְחִפְרְתָּה בְּה' וְשִׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת צִנְאָתְךָ". והשפת אמת הוסיף עוד בלשון הקושיה: "הא מקרא זה הוא מצוה לדורות במחנה בשעת מלחמה כו', ולא על דור המדבר, שהרי נכתב מצוה זו בספר משנה תורה בלבד קודם כניסתן לארץ". והניחו כל הגדולים הללו את הסוגיא בתימא.

אולם עכ"פ כן מבואר בסוגיא שם, וכך פירש"י בפסוק דידן, דמצוה זו נהגה גם במחנה שבמדבר, הגם שבודאי לדורות אינה נוהגת מצוה זו במחנה ישראל סתמא - רק במחנה המלחמה. ומסתמא טעמא דמילתא, שכיון שהיה מחנה ישראל במדבר מוקף כולו בענני כבוד מכל צד, לכן מקודש היה בקדושה עליונה יותר ממחנה ישראל לדורות, ולכן לא הותר להם להתפנות בתוכו (הגם שטומאת קרי הותרה להם בודאי במחנה ישראל, שהרי שימשו מיטותיהם) (ולענין שבט לוי, ראה: 'משך חכמה' פרשת במדבר א, נג; הגה' הרד"ל בפרקי דר"א פמ"ד אות יב), ונמצא איפוא שלא היה דין המחנה במדבר ממש כמחנה מלחמה. וצ"ע הגדרת קדושת המחנה בזה]. ועי' בפרכי דר"א פמ"ד ובהגה' הרד"ל שם אות יב ובהגה' ה שם.

* * *

[ה] והנה להסוגיא דיומא ופירש"י כאן שנהגו האי דינא גם במחנה ישראל שבמדבר, אם כן הן בצרכים המכונים "קטנים" והן המכונים "גדולים" הוצרכו ליצא חוץ למחנה, שהרי הכתובים אסרו את שניהם, כדאמרין בברכות כה, א [ובתרגום יונתן כאן] דקרא ד"וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ מחוץ למִּחְנָה וַיִּצְאָתָּ שְׁמָה חוץ" קאי על קטנים (שאינם צריכין כיוסו), וקרא ד"וַיִּתֵּן תְּהִיָּה לָךְ על אֶזְנֶךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוץ וְחִפְרְתָּה בְּה' וְשִׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת צִנְאָתְךָ" קאי על גדולים (שצריכין כיוסו). ואמנם יתכן שרק לגדולים הוצרכו לילך עד לאחורי המחנה ולא לפנים ולצדדים - שמה תעבור השכינה שם, אבל לקטנים יכלו לילך גם לפנים ולצדדים - שהרי אין מחוייבין בכיוסו כלל (מבואר שם), ולהכי אפילו תעבור השכינה שם לאחר מכן אין הדבר חמור כל כך.

ויהיה מיושב בזה קושיית התוס' בבכורות (מד, ב ד"ה אימתי) איך יכלו ישראל לעכב עצמן מהטלת מים ג' פרסאות עד אחורי המחנה, שהרי "היו צריכין לצאת חוץ מן המחנה ולהרחיק ג' פרסאות, כדאמרין בפרק בתרא דיומא דאין נפנים

צוץ אמרים

פרשת כי תצא

קדושים; שו"ת מהרש"ם ח"ב סי' קי; שם משמאל פרשת ואתחנן תר"פ.

אך אפילו אי נימא דהוי דבר אמת שהמחוייב מית ב"ד אשתו מותרת, זהו משום דקנינו פקעו על ידי שנחשב כמת, אבל לגבי מצאותו העצמיית הרי בעל גוף חי הוא ומחוייב עדיין במצוות, ולכן הזנות עמו מקרי מעשה זנות המחייב מיתה. ודו"ק.

כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר נקי יהיה לביתו שנה אחת ושומח את אשתו אשר לקח (כד, ה). בדרך רמז יש לפרש, כי אשה היא התורה, כמאמרם ז"ל (יבמות סג, ב) כמה טובה אשה טובה שהתורה נמשלה בה, ואשה זו חדשה היא, כדכתיב (ואתחנן ו, א) אשר אנכי מצוץ היום - כדיוטגמא חדשה שהכל רצין לקראתה (רש"י שם), ואין לך יום ויום שאין הקב"ה מחדש הלכה בבית דין של מעלה (ב"ר מט, ב; סד, ד).

ומבטיח הכתוב שכאשר יקח האדם בקנין את ה"אשה חדשה" הזאת, אזי לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר, כדתנן במשנת חסידים (אבות פ"ג משנה ה'): כל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ, לא יצא בצבא - מעבירין ממנו עול מלכות, ולא יעבר עליו לכל דבר - עול דרך ארץ.

אך זהו בתנאי כי נקי יהיה לביתו שנה אחת, היינו שיראה להתחדש בכל שנה בחידוש מחודש בתורה הקדושה, כמו שהגיד מרן החידושי הר"מ ז"ע על הכתוב (האזינו לב, ו) בינו שנות דר ודר - שיש בכל שנה ושנה הבנה חדשה בתורה ('שפת אמת' מאמרי סוכות תרמ"א סוד"ה בסוכות: מאמרי ר"ה תרמ"ח-ט ד"ה איתא במשנה: שם תר"ן ד"ה בפסוק וזכור). וכן כתב זקני הרה"ק מאפטא ז"ע באוהב ישראל מאמרי ט"ו בשבט: "כי בכל שנה ושנה נתחדש חידושי דאורייתא בהארות והשפעות קדושות ושנות זו מזו לפי המצטרף לשנה ההוא, כי הבורא ברוך הוא וברוך שמו מחדש בכל יום תמיד מעשי בראשית, על ידי חידושי התורה והלכות שנתחדש בכל יום, כי באורייתא ברא קוב"ה עלמא כו'. ובפרט בראשית השנה - על כלל השנה". עכ"ל.

ולכן דקדק התנא ואמר: כל "המקבל" עליו עול תורה "מעבירין" ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ - בלשון הווה, כי בכל שנה ושנה, בפרט בראשית השנה, צריך האדם לקבל על עצמו מחדש עול תורה בחידוש התורה שנתחדשה לשנה זו, ועל ידי זה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ.

וכאשר זוכה לקנין ודבקות בהאי "אשה חדשה", ומתחדש עמה בכל שנה מחדש ומתייחד עמה להיות "נקי לביתו", על ידי זה בודאי 'ושומח את אשתו אשר לקח', היינו שזוכה להשפיע שמחה ושפע לתורה עצמה, עד שנקראת "אשתו" כנקבה המקבלת מן הזכר. וכפי שכתב הרב בעל התניא ז"ע בסידורו ריש הדרושים לתחנת: "ובזה יובן מה שפעמים אמרו שהתורה נקראת מאורסה והעוסקים בה נקראים חתן (עי' ברכות נז, א; פסחים מט, ב), ופעמים אמרו להיפוך: ביום 'חתונתו' זה מתן תורה - שהתורה הוא החתן וישראל הם הכלה (עי' שלח תענית: ויק"ר כ, י). אך הענין הוא דשניהם אמת, דכשהוא לומד לתיקון הנפש, התורה הוא החתן המשפיע, ונפש האלהית היא המקבלת ההשפעה כו'. וכשהוא לומד לשמה, לשם התורה כו', הוא בהיפוך, שישראל הוא החתן המשפיע וממשיך אור אין סוף בתורה, והתורה היא המקבל ונקראת מאורסה כו'. וזהו גם כן ענין מאמר רז"ל (עי' יט, א; קידושין לב, ב ובירש"י): בתחילה בתורת ה' חפצו, כשעוסק בה אדעתא דנפשיה כו', ואחר כך ובתורתו יקנה, כשהוא משפיע בה אור אין סוף אז נקראת על שמו כו'. וד"ל" (ובמק"א ציינתי בזה הרבה, וראה גם בספרי' ביד נביאין משלי ה, יט).

והנה בבית הטורים כאן כתב: 'נקי יהיה לביתו -

התורה תעמוד המלחמה בשער ותעצר (וראה עוד להלן כד, ה מה שכתבנו בזה).

ובזה יש לפרש "כי תבנה בית חדש", כ"י תבנה ב"ית ר"ת כתב, היינו כתיבת חידושי תורה חדשים ומחודשים, בבחינת "בבחר אלהים חדשים" (וגם אינו יוצא ממשוטו, שעל ידי כתיבת חידושי תורה, בונים "בית חדש", כדכתיב (ישעיה נא, טז) ואֲשִׁים דְּבָרִי בְּפִי וּבְצֶלֶל יָדִי כְּסִיתִיךָ לְנֹטֶעַ שְׁמִים וְלִסְדּוֹ אֶרֶץ וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עֲמִי אֲתָה, וכנדרש בזה"ק (הקדמה, א; פרשת צו לה, א) ובתיקונים (תיקון סט קה, ב; שם קית, א) שעל ידי לימוד התורה נבנים שמים חדשים וארץ חדשה.

ובזה 'ועשית מעקה לגנך', כי גג האדם הוא מוחו, ואיתא בספרים: מעקה ר"ת ה'רהורי עבירה ק'שין מעבירה, ורומז הכתוב שעל ידי שהוגה האדם בתורה ומחדש בה, מתקן בזה את כל הרהוריו שבמוחו אשר לא טובים היו. 'ועשית' - לשון תיקון, כמו 'ועשית את צפרניך' (ועי' רש"י בראשית א, ז), שעל ידי "בית חדש" מתקן את כל ה"מעקה" [הרהורי עבירה קשין מעבירה]. 'לגנך' - שהיו בראשו. וגם כפשוטו, שעל ידי "בית חדש" עושה ומתקן "מעקה" לגנו, לבל יכשל מכאן ואילך בהרהורים אסורים.

ועל ידי זה "ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו", היינו שעל ידי עמל התורה וחידושיה לא תצטרך בעת מלחמה לשים דמים בביתך ולגרם לנפילה רח"ל, כי תנצח כל המלחמות, כמאמר "אז לחם שפירים".

כי ימצא איש שכב עם אשה בעלת בעל ומתו גם שניהם האיש השכב עם האשה והאשה ובערת הרע מישראל (כב, כב). ברש"י: גם - לרבות הבאים אחריהם. ועמלו המפרשים ככוונת הדברים. וראיתי במזרחי שכתב: ראיתי קצת מפרשים שפירשו, שלא תאמר: מאחר שדינים נולדו ונאפת נגמל למיתה, הרי הם חסובים כמתים, ואם באו הם וזנו, הוא באחרת והיא באחר, אין ממתין האחרונים על ידם, דכיון שנגמר דין ראשונים למיתה, לא חשיבי מעשיה, כדאמרין בעלמא 'גברא קטילא קטיל'. קמשמע לן גם - לרבות הבאים אחריהם, דקטלינן להו". ע"כ.

והיינו דהגם דאחר שנגמר דין האדם למיתה, ההורג פטור משום דגברא קטילא קטל, וכמו שכתבו התוס' במכות ה, א (סו"ה דבעידינא) ובסנהדרין פא, א (ד"ה ונגמר), וכן כשנפל לבור או נפל עליו הגל אין צורך להצילו משום "וגברא קטילא הוא מחמת רשתתו, ולא עדיף מרועי בהמה דקה דק"ל ב"יד סי' קנ"ח דאין מעלין אותו מן הבור" (ביאור הלכה סי' כטט ענין א' סו"ה אלא לפי שעה), מכל מקום לענין זנות אין דינו כמת, ולכן אם זנה עם אחרת חייבת האשה הזונה עמו מיתה, וכן נקבה המחוייבת מיתה שזנתה עם אחר חייב האיש הזונה עמה מיתה (דלגבי עצמם אין נפק"מ בדבר שהרי בין כך מחוייבים כבר מיתה), משום דלאו לכל מילי אמרינן שהוא כמת, דסוף סוף בעל גוף חי הוא ומחוייב עדיין בכל המצוות, ובפרט לענין הנאת הגוף בחלבים ועריות.

[ומה דאיתא במדרש פרשת נח (ב"ר לב, א; לח, א) שאמר דואג לשאלו אחר קידושי מיכל: "וכי יש אישות לדוד, הלא מורד במלכות הוא וחשוב כמת, עכשיו התר קונעתו" (אשתו) משה אוחזיזטו (חסר חיים), וכאילו הוא מת, ודמו מותר, ואשתו מותרת", ובסב"א זו "עמד שאלו נתן מיכל אשת דוד על פי לפלטי בן ליש". הוא דבר תמוה ביותר, וקשה להעלות על הדעת שהדין כן אליבא דאמת שהמחוייב מיתה בית דין אשתו מותרת לכל אדם ואינה באיסור אשת איש כיון שבעלה עומד למיתה. ואכן משמעות המדרש שם שדואג ואחיתופל היו "דברי כזב" - הן ודבורם, ומשמע שחידושו זה היה שדן כזב, וכמבואר בגיטין כה, ב שהיוצא ליהרג בבית דין של ישראל עדיין אשתו אסורה עד שעת מיתתו (וכל שכן לגבי המורד במלכות שמיתתו בגדר "רשות כנודע). וכבר ציינתי בזה הרבה בספרי 'בידי נביאין' ש"א כה, מד. וע"ע אוצרות חיים, ראפפורט, פרשת

והבאתה אל תוך ביתך וגלחתה את ראשה ועשתה את צפרניה, והסירה את שמלת שביה מעליה (כא, יב-יג). לכאורה מאחר שהוא דין וציווי, יותר הוי ליה למימר: "ותגלח" את ראשה "ותעשה" את צפרניה "ותסיר" את שמלת שביה. אמנם באמת אין התורה מדברת אליה כלל, שהרי היא גויה ואינה מחוייבת במצוות, אלא הציווי הוא אל האיש, שאם חפץ לישאנה עליו לראות ולדאוג שכך תעשה, והרי זה כדיבור אל גוף שלישי נסתר.

ומכל מקום לא אמרה תורה: ותגלח אתה את ראשה ותעשה אתה את צפרניה וגו', כדי דלא ליהוי משמע דהוי מצוה לכתחילה לעשות כן, והרי אין זה אלא רשות, שאם היא תעשה כן ותתנוול במשך חודש ימים, אזי 'ואחר כן תבוא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה'.

ומתחילה חשבתי לומר עוד, שאין היא מותרת לו אלא כשעושה כל זה מעצמה, כדי שתתגנה עליו, ולא כשהוא עושה כן לה. אולם אחר כך ראיתי בספרי כאן: 'והסירה את שמלת שביה מעליה' - מלמד שמעביר ממנה בגדים נאים ומלבישה בגדי אלמנות. ומלשון זה נשמע שאין צורך שהיא מעצמה תעשה כן, אלא גם הוא מעביר ממנה בגדים נאים ומלבישה בגדי אלמנות. ובהכרח איפוא לומר, שהטעם שלא נאמר להדיא שהוא יגלח והוא יעשה את צפרניה והוא יסיר, זהו כדי דלא ליהוי משמע דהוי מצוה לכתחילה לעשות כן, וכדכתבנא.

כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגנך ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו (כב, ח). ברמזים מרבינו שמשון (הנדרסים בספר 'שפתי כהן' עה"ת בסוף כל פרשה): כתב: "כי תבנה בית ראשי-תיבות כתב, והיינו ש"נכתב ונגזר על כל אדם מה יבנה מה יעשה".

ויש לומר בסגנון אחר, על פי מה שאיתא בספר יצחק פאר מהגה"ק מבענדין ז"ע (פרשת בשלח ד"ה שמעתי מדורי: פרשת בהעלותך ד"ה ויאמר משה לחובב) בשם הרבי מקאצק ז"ע שפירש הכתוב הנאמר בשירת דבורה (שופטים ח, ח) בבחר אלהים חדשים אז לחם שפירים, כי משמים רוצים ואוהבים חדשות בדברי תורה, ואז עומדת המלחמה בשער, כלומר: שאז מנצחים המלחמה. עכ"ה. ומאמר זה בנוי על מה דאיתא בתנא דבי אליהו (רבה פ"י) "אשרי מי שמתחדש בדברי תורה על פי וכו' שגאמר בבחר אלהים חדשים", ובפירוש ישועות יעקב שם (אות יג) בשם מהר"ש לאניאדו "שהש"ת בוחר בדברים מחודשים של דברי תורה - ושכר גדול למחדשים", אלא שהרבי מקאצק הוסיף לפרש בזה את סיפא דקרא 'אז לחם שפירים' דהיינו שבזכות חידושי התורה המנצחין את המלחמה ונעצרת לעמוד בשער.

[ובישמח משה (הפטר פרשת בשלח: פרשת עקב ד"ה מדרש רבה בעת ההיא) כתב כעין זה, על פי מאמר הגמרא (מכות י, א): "מאי דכתיב (תהלים קכב, ב) עמדות היו רגלינו בשפערין, ירושל'ם, מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה, שער ירושל'ם שהיו עוסקים בתורה", וזהו בבחר אלהים חדשים אז לחם שפירים, היינו: אז כשיש חידושי תורה בישראל, לחם שפירים - השערים עצמם הם הלוחמים. ומסיים הקרא: "מגן אם יקאה ורמח בארבעים אלף בישראל", רוצה לומר: שאין צריכין אז למגן ורומח בישראל, כי החידושים עצמם הם כלי מלחמתם. עכ"ה.ק].

ואמרתי לפרש בזה הכתוב בפרשתין (להלן כד, ה) כי יקח איש אשה חדשה לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר, כי אשה היא התורה, כמאמרם ז"ל (יבמות סג, ב) כמה טובה אשה טובה שהתורה נמשלה בה, וכאשר יקח איש אשה "חדשה", היינו שיחדש חידושי דאורייתא טבין, מבטיח הכתוב שעל ידי זה לא יצא בצבא ולא יעבר עליו לכל דבר, היינו שלא יצטרך כלל לילך בצבא להלחם, כי בזכות חידושי

צוף אמרים

ליה מאי וְנִקְרָא "שְׁמוֹ" דקאמר, וְנִקְרָא "בֵּיתוֹ" מבעי ליה, דהא לא לו קורין בֵּית חֲלוּץ הַנְּעֵל, אלא לביטו קורין כן. לזה פירש "מצוה על כל העומדים שם לומר: חֲלוּץ הַנְּעֵל", והיינו שליבם עצמו קורין חֲלוּץ הַנְּעֵל, ולא לביטו. והכי קאמר קרא: וְנִקְרָא שְׁמוּ בִּישְׂרָאֵל, ובאיזה מקום קורין אותו, לזה אמר בֵּית, פירוש: באותו בית שחלץ מצוה על העומדים שם לקרוא לו שם ולומר חֲלוּץ הַנְּעֵל. ע"כ. ודו"ק.

אֲשֶׁר קִרְךָ בְּדָרְךָ וַיִּזְבַּב בָּךְ כָּל הַנְּחָשִׁים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עֵינֶיךָ וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים (כה, יח). רש"י: פירש: "וְלֹא יָרָא - עמלק - אֱלֹהִים מלהרע לך", אמנם האלשיך מפרש הכל על ישראל, וזה לשונו: "כי היותך עֵינֶיךָ וַיִּגַע לא הספיקה הכנעה זו לשתיה יָרָא אֱלֹהִים, ועל כן לא היה אפשר למחותם עודך בלתי ירא אלהים. והוא, כי אי אפשר להפיל את עמלק כל עוד שימצאו דברי עוונות בישראל. וזה ענין גאולתו העתידה מגלות אדום שאי אפשר אלא על ידי תשובה כו, שעל כן הם זכו מעצמם בתשובה - ויחשנה, ואם לאו - תבוא בעתם (סנהדרין צח, א) על ידי חבלי משיח, למען ישובו על כרחם בצר להם. והענין, יען כי אין אומה נופלת למטה עד יפיל הוא יתברך את שרה למעלה, כמה דאת אמר (ישעיה כד, כא) יִפְקֹד ה' עַל צָבָא הַמָּרוֹם בְּמָרוֹם וְאַחֵר כֵּן וְעַל מַלְכֵי הָאָדָמָה עַל הָאָדָמָה (שמד"ט, ט; שיהש"ר ח, ט), והנה ידוע כי אין שרו של עשו ועמלק כיתר שרים, כי זה אי אפשר לו ליפול אם לא כשאין בישראל עוונות, כי שרו של עשו הוא שמאל הוא שטן הוא יצר הרע, ועל כן כל עוון אשר חטא אשר ביד ישראל הוא מוסרי, כח ואומץ בו, ואם כן איככה נוכל לו, ואיך יפול משמים, ואנו מחזיקים אותו בעוונותינו. וזהו אומר וְאַתָּה עֵינֶיךָ וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים, ואם כן איך יפיל הוא יתברך את השר ההוא במרום ואין בכך יראת אלהים".

וראיתי בפירוש "זרע אברהם" על הספרי כאן, שהביא את פירוש האלשיך, והוסיף עליו פרפרת נאה: "ופן יאמר נא ישראל, מאחר שאין הדבר תלוי אלא בכשרון מעשינו, והשר של עשו הוא היצר הרע מתגבר עלינו בכל יום כו, והשאר שבניעה מעבך על ידיו מלעשות תשובה, אולי מחמת אריכות הגלות נתערב חליה בגוים ונלמד ממעשיהם, ואז יוסיף אומץ ויגדל כוחו של השר ולא נוכל להפילו. לזה נאמר 'כִּי יָד עַל כֶּסֶף יָה' (בשלח יז, טו), נשבע הקב"ה בשמו ובכסאו שאין הדבר כן, כי כבר הבטיחנו הוא יתברך (ואתחנן ד, ל) 'בְּצֵר לָךְ וּמִצְאוֹךָ כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁלָּה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים וְשָׁבַת עַד הָאֵלֶיךָ וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלִי", והיינו שלא יבצר עכ"פ באחרית הימים שנעשה תשובה שלימה. או שנתעורר מרצונו הטוב כו, או שיכריח הקב"ה אותו על ידי חבלי משיח בהעמיד עלינו מלך שגזרותיו קשות כהמן (סנהדרין צח, ב). ולזה נצרכה השבועה, שהבטיחנו ששבע"פ לא יבצר מאתנו מלעשות תשובה כו, ואז יפיל הוא יתברך את השר מעל השמים כו, ויתקיימו שני הכתובים: "תִּמְחָה אֶת זָכְרֵךְ עִמְלָק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם" - היינו ישראל מלמטה, ו"מִחָה אֶמְחָה אֶת זָכְרֵךְ עִמְלָק מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם" (בשלח שם פסוק יד) - הוא יתברך מלמעלה. אמן כן יהי רצון".

נמצא לפי דבריו, ששבועתו יתברך בשמו ובכסאו היתה על זה שבדאי יעשו ישראל תשובה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים ויתקבלו בה לפניו, ומדוקק בזה הטיב סוד כִּי יָד עַל כֶּסֶף יָה - שנשבע בכסאו דייקא, היינו על דרך מאמרם ז"ל (יפא פ, א) גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד. וגם סוד "יָד עַל כֶּסֶף יָה יבואר בזה, כי בחינת קבלת התשובה למעלה היא כביכול על ידי הושתת ידו של הקב"ה לבעלי תשובה, כדאיתא בגמרא (פסחים קט, א): מאי דכתיב (יחזקאל א, ח) וַיֵּדֵי אֶדְם מִתַּחַת כַּנְפֵיהֶם, ידו' כתיב (=הכתיב בפסוק שם הוא ידו' אדם והקרי הוא ידו' אדם), זה ידו של הקב"ה שפרושה תחת כנפי החיות כדי לקבל בעלי תשובה מיד מידת הדין. ע"כ. והיא בחינת יד' מינו יתברך, בחינת "מִיָּן מִקְרַבָּת" (סוטה מז, א; סנהדרין קז, ב), וכנוסח תפילת נעילה וְיִמְיָנֶךָ פְּשֻׁטָּה לְקַבֵּל שְׂפִיָּם. ולכן דוקא בידו ובכסאו נמצא כאן, כי עיקר השבועה היתה שבדאי יעשו ישראל תשובה בְּאַחֲרִית הַיָּמִים ויתקבלו בה לפניו, וכפי שנתבאר.

שפתחו תיבת לבית - לביתה]. ואמנם ברש"י ב"מ (שם) איתא להדיא כהגירסא האחרונה "שאתה יוצא ונכנס אצל שחרית וערבית". ומוכח מזה דהמלוה מחוייב לחזור אחר הללוה ערבית להחזיר לו משכנו. עד כאן דברי אאמו"ר שליט"א.

ושוב ראיתי בספר דף על הדף (ב"מ שם) שהאריך בזה דודי הגה"צ רבי יצחק דוד אלטר שליט"א, והביא שכן הוא לשון רש"י בסוטה ח, א: "ואתה נכנס שחרית ליטלו וערבית להחזירו", וכן בקידושין סח, ב: "שאתה יוצא ונכנס תמיד אצל שחרית למשכן וערבית להחזירו".

ומכל לשונות הללו משמע בפשטות שהן בלילה והן בבוקר החיוב הוא אך על המלוה לחזור אחר הללוה, בלילה להשיבו לו ובבוקר ליטלו ממנו, ודלא כדכתיבנא מעיקרא, ואם כן אתי שפיר קושיית הגמרא "וכי מאחר שמחזירין למה ממשכנין מעיקרא", שהרי אין מרויח המלוה מידי ממשכנו, ולא מצאו לזה טעם אלא כדי "שלא תהא מביעית משמטתו, ולא יעשה מטלטלין אצל בניו". אך במהר"ל דיסקין שם יישב הענין יפה לדרכו, עיין שם.

וְנִקְרָא שְׁמוּ בִּישְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ הַנְּעֵל (כה, יח). פירש"י: מצוה על כל העומדים שם לומר 'חֲלוּץ הַנְּעֵל'. ע"כ. בפשטות "שְׁמוֹ" היינו שם מקום מושב הדיינים, והיינו שמקום מושב החליצה נקרא "בֵּית חֲלוּץ הַנְּעֵל", כלומר: בית שבו חלצו את הנעל.

אכן יש לפרש וְנִקְרָא "שְׁמוֹ" היינו שם ההיתר שעל ידי החליצה, וזהו על פי מה דרשין ביבמות מד, א: דמי שהיה נשוי שתי נשים ומת בלא בנין - אחת מהן מתייבמת או חולצת והשניה פטורה, וילפינן לה מדכתיב בֵּית חֲלוּץ הַנְּעֵל - בית אחד הוא חולץ ואין חולץ שני בתים. ובירושלמי שם (פ"ד ה"ב): בֵּית חֲלוּץ הַנְּעֵל - בית שהוא ניתר בחליצה אחת. הרי ד"בית" דקרא מתפרש על אשה, על דרך "ביתו זו אשתו" (יומא ב, א). ויתכן לפי זה כי וְנִקְרָא "שְׁמוֹ" בִּישְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ הַנְּעֵל, היינו דשם ההיתר שעל ידי החליצה נקרא "בֵּית חֲלוּץ הַנְּעֵל", כלומר: בית (קשר איש ואשה) שניתר על ידי חליצת נעל [כי אילו היה מייבם אותה, היה "שְׁמוֹ" בישראל: בית היבום, דהיינו: בית הנבנה על ידי יבום, אבל עתה שחלץ נקרא "שְׁמוֹ": בית חלוץ הנעל, דהיינו: בית שנתפרק על ידי חליצה].

שוב ראיתי במזרחי כאן שנקט בפשטות כי וְנִקְרָא "שְׁמוֹ" היינו שם האיש, שנקרא שמו "חֲלוּץ הַנְּעֵל". ומהאי טעמא אין העומדים שם אומרים אלא 'חֲלוּץ הַנְּעֵל' ולא 'בֵּית חֲלוּץ הַנְּעֵל' [וכלשון רש"י כאן, כלשון המשנה ביבמות קו, א: "מצוה על כל העומדים שם לומר 'חֲלוּץ הַנְּעֵל', וכדאמרין בברייתא שם: "אמר רבי יהודה: פעם אחת היינו יושבים לפני רבי טרפון, ובאתה יבמה לחלוץ, ואמר לנו: ענו כולכם חֲלוּץ הַנְּעֵל, חֲלוּץ הַנְּעֵל, חֲלוּץ הַנְּעֵל". וכן הוא לולא הרמב"ם (פ"ד מיבום וחליצה ה"ח) שאומרים 'חֲלוּץ הַנְּעֵל' לחודיה], כי כוונת הכתוב וְנִקְרָא "שְׁמוֹ" הוא שם האיש, ומה שמו, "חֲלוּץ הַנְּעֵל". והא דכתב קרא: וְנִקְרָא שְׁמוּ בִּישְׂרָאֵל "בֵּית" חֲלוּץ הַנְּעֵל, קיבלו חז"ל שהיא תיבה מיותרת לדרוש ממנה: בית אחד הוא חולץ ואין חולץ שני בתים. עד כאן דברי המזרחי (ועי' בהגה' הרש"ש בימות מר, א).

ובאמת משמע כן בירושלמי שלהי פרק מצות חליצה (יבמות פ"ב ה"ו) דהאי וְנִקְרָא "שְׁמוֹ" הוא שם האיש, דהכי אמרינן שם: "אית תניי תני חליצה גנאי, אית תניי תני חליצה שבח. מאן דאמר חליצה גנאי, על ידי שפגם דבר אחד מן התורה, יבוא ויטול פגמו, וְנִקְרָא שְׁמוּ בִּישְׂרָאֵל בֵּית חֲלוּץ הַנְּעֵל. ומאן דאמר חליצה שבח, נאמר כאן קריה, ונאמר להלן (ויחי מח, טז) וְנִקְרָא בְּהֶם שְׁמִי, מה קריה שנאמר להלן שבח, אף כאן "שבח". ומבואר על כל פנים ד"שְׁמוֹ" היינו שם האיש.

ואחר זמן ראיתי בפירוש באר בשדה על רש"י כאן שביאר הענין בסגנון אחר, וזה לשונו: "מצוה על כל העומדים שם לומר: חֲלוּץ הַנְּעֵל" (לשון רש"י). דקשיא

שהנושא אשה מוחלין לו על כל עונותיו". וכן הוא גם בתורה, שהמקבל עליו עול תורה נמחלין עוונותיו, כדאיתא בירושלמי (ר"ה פ"ד ה"ח): "בכל הקרבנות כתיב חטא, ובעצרת אין כתיב חטא, אמר להן הקב"ה: מכיון שקיבלתם עליכם עול תורה מעלה אני עליכם כאילו לא חטאתם מימיכם".

ולזה נק' יְהִי' לְבֵיתוֹ שְׁנָה סופי-תיבות שם הוי"ה (כדאיתא בבעה"ט שם), כי התורה מקרבת את האדם לביקורת בו יתברך.

וגם הרמז הנוסף שכתב בבעל הטורים שם: "הפרשה מתחלת ב'י' ויח' ומסיימת ב'ק'יה' (אֲשֶׁר לָקַח), לומר: נשא אשה בבחרותו ישא אשה בזקנותו (יבמות סב, ב). הנה הוא רמז גם על תורה, וכדאמרין (יבמות שם): למד תורה בילדותו ילמוד תורה בזקנותו, היו לו תלמידים בילדותו יהיו לו תלמידים בזקנותו. ודו"ק.

וְאִם אִישׁ עֲנִי הוּא לֹא תִשְׁכַּב בְּעֵבְטוֹ, הַשֵּׁב תָּשִׁיב לוֹ אֶת הָעֵבֶט כְּבֹא הַשָּׁמֶשׁ (כד, יב-יג). והיא מצות עשה דאורייתא דהשבת העבט, ודינה מבואר בשולחן ערוך (ח"מ סי' צז סעי' טז) שהממשכן את חבירו "אם איש עניי הוא ומשכנו דבר שהוא צריך לו, הרי זה מצוה להחזיר לו העבט בעת שהוא צריך לו. מחזיר לו את הכר בלילה כדי לישן עליו, ואת המחרישה ביום כדי לעשות מלאכתו".

ויש להסתפק על מי מוטל לילך למי, אם דוקא כשבא העני ליקח העבט צריך המלוה ליתנו לו, או שגם בעצמו מחוייב המלוה בכל לילה (או בכסות יום בכל בוקר) לילך אצל העני ולהשיבו לו. ומסברא נראה שאין מוטל עול זה על המלוה, אלא שאם תובע הללוה צריך ליתנו לו. ולפי זה הללוה הוא שבא לתבוע את המשכון כְּבֹא הַשָּׁמֶשׁ, והמלוה הוא שבא לתבוע אותו מחדש בבוקר שלמחרת. והראוני שכן כתב מהר"ל דיסקין (כתבים סי' לה): "דפשיטא דהוא אינו צריך לחזור אחר הללוה להחזיר לו משכנו, אך למחר בהחזרת הללוה להמלוה אין צריך הללוה לחזור אחריו".

אך קצת יש להתבונן, דהנה בב"מ קטו, א מקשי: "וכי מאחר שמחזירין למה ממשכנין מעיקרא (דבר שעליו להחזיר מה מועיל לו. רש"י)", ותירצו "שלא תהא שביעית משמטתו, ולא יעשה מטלטלין אצל בניו". וכן הוא לשון השו"ע שם: "אם כן (שצריך המלוה בכל עת להחזיר את המשכון ללווה) מה מועיל לו המשכון, כדי שלא ישמיט החוב בשביעית, ולא יעשה מטלטלים אצל בניו אלא יפרע מהמשכון אחר שמת הלוח" (וראה בהרחבה בחינוך מצוה תקפז שביאר היטב את הענינים שמרויח המלוה במשכנו). ולכאורה אי נימא דאין המלוה צריך לילך מעצמו ולהחזיר את המשכון ללווה - ורק כאשר תובע הללוה מחוייב הוא ליתנו לו, אם כן עדיין מרויח המלוה בלקיחת המשכון, במה שצריך הללוה לטרוח ולבוא בכל יום ויום ליקח את עבטו בחזרה, שזה עצמו כ"שט" על הללוה שמסתמא ירצה להפטר מחובו כדי שלא יצטרך לטרוח מידי יום ביומו ליקח את העבט. ומשמע מזה לכאורה, דהמלוה מחוייב מעצמו לילך ולהחזיר את המשכון ללווה, ולכן אינו מרויח מידי ממשכנו זה זולת הענינים הנזכרים בגמרא ויש לדחות. וצ"ע.

וכאשר הרציתי הדברים לפני אבי מורי הרה"ג רבי שלום אלימלך ראנד שליט"א, העירני להא דס"ל לרבי שמעון בלאו ד"לא תַּחֲבֹל בְּגֵד אֱלֻמְנָה" (להלן כד, יז), דאלמנה עשירה מותר למשכנה, ורק בעניה החמיר הכתוב מטעם "שאתה חייב להחזיר לה ואתה משיא שם רע בשכנותיה" (שם) "שתכנס לביתך שחרית וערבית", ומוכח שרק כאשר תובעת משכונה מחוייב המלוה ליתנו לה, ומהאי טעמא נכנסת היא לביתו ערבית. אמנם יש שגורסים שם ברש"י "שתכנס לביתה שחרית וערבית", ולפי זה מוכח להלפך שהמלוה מעצמו מחוייב לחזור אחר הללוה בערבית ליתן לו משכנו [ובדקתי בדפוס ונציה וראיתי כי איתא שם: שתכנס לבית, וכנראה מכאן נובע הבדל הגירסאות, שיש שפתחו תיבת לבית - לביתך, ויש

”כי תהיין לאיש שתי נשים”

חיי הבלו שיחיה – הרי בזמן מותו הם חשויים בעיניו כ'צל'.

”ולכן טוב לך, שכבר מעתה ”כי את הפכר בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו”, כלומר: כבר מעתה תשקיע את עיקר כוחך, בבחינת ”פי שנים”, בחלק השנואה, שכן ברור לך בלא שום ספק כי ”לו” ראוי ”משפט הפכרה”, ולא לבן האהובה.

דממה שררה בשטיבל לשמע הדברים הנקבים. והנה מסיים רבי מענדל הי”ד את דבריו בעזות דקדושה ובחריפות כשהוא מרים את קולו: טייערע יודן, מ’רעד דא פון בן השנואה, עפענט’ס אויף די קעשענעס... (יהודים יקרים, מדברים אנו כאן אודות בן השנואה, פתחו את הכיסים והארנקים...).

ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבולות יקנה!

* * *

אודות משפחת הגה”ח רבי מענדל ווקסלער הי”ד, יש לציין להמסופר בספר ”מגדל דוד” (פיעטריקוב תר”ץ ז, א מדה”ס): ”איש חסיד אחד היה בק”ק שפעריוו, והיה מפורסם מאוד, ונסע להרה”ק הרבי מלובלין זצ”ל. והאיש הלז לא היו לו בנים, ופעם אחת נחלה ונטה למות עד שנפטר רח”ל, ונזקקה אשתו לחליצה, אבל היבם היה איש אֵלם ולא היה יכול לחלוץ, דבחליצה כתיב (בפרשתן כה, ח) וְעַמִּד וְאָמֵר לֹא חָפְצָתִי לְקַחְתָּהּ (יבמות קד, ב; רמב”ם פ”ד מיבום וחליצה הי”ג).

”והנה הרבי מלובלין רצה בדוקא שהיבם ייבם אותה, וכן המגיד מקאזניץ זצ”ל [כי ”האלמנה היתה רק בת עשרים, והיות שאבי האלמנה היה מחסידי המגיד מקאזניץ, והאבך הנפטר היה מחסידי החוזה מלובלין, נפגשו שני הצדיקים, והעמידו בית דין של גדולי הדור, והם פסקו על פי ההלכה שהגיס של האלמנה ייבם את גיסתו” (סיפורי חסידים – באר יעקב חיים) ריש פרשת שלח] אבל היא לא רצתה בשום אופן להנשא לאֵלם. ושלח הרבי מלובלין להרה”ק רבי דוד מלעלוב ולהיהודי הקדוש מפרשיסחא, שיסעו לק”ק שפעריוו וידברו על לבה שתתרצה בזה, וגם יביאו אותה אליו והוא ידבר עמה מזה כו”.

”וכשבאו ללובלין התחיל הרבי לדבר עמה מזה, ואמר לה: תדעי שהיבם מונח בראשו כל התורה כולה, ואם תינשאי אליו אני מבטיח לך שיהיו לך ממנו בנים צדיקים וכשרים. הבן הראשון יהיה מורה הוראה בישראל, ויָצֵאוּ ממנו דור ישרים, ויתחילו כולם לדבר קודם שיעשו בני שנה, ויטלו את העולם בהדיבור (=”קנו” את הציבור בכח דיבורם). וכן עשתה. ונתקיים דבריו הקדושים, ונולד לו ממנה הבן הראשון, הלא הוא הרה”ג הגדול כקש”ת מוה”ר דוד וועקסלער זצ”ל שהיה דומ”ץ בק”ק טשענסטאחאו. ועד עכשיו עדיין כן הוא, שכל נכדיהם התחילו לדבר קודם שנעשו בני שנה, וכן כל הברכות הנ”ל.

”זה שמעתי מהרה”ג החסיד כש”ת מוה”ר מנחם מענדל וועקסלער שליט”א ראש ישיבה בק”ק קראקא, בנו של הרה”ח כש”ת מוה”ר יצחק וועקסלער נ”י, שהוא בנו של הרה”ג הגדול כקש”ת מוה”ר יהודה צבי זצ”ל מו”ץ בק”ק טשענסטאחאו, בנו של הרה”ג הגדול כקש”ת מוה”ר דוד זצ”ל דומ”ץ דק”ק טשענסטאחאו הנזכר לעיל. עד כאן דבריו.

* * *

הגה”ח רבי יעקב מנחם מענדל וועקסלער הי”ד, וזוגתו מרת חנה שרה הי”ד, שהו בגיטו שבעיר סטריי, ומשמם נשלחו בשלהי תש”ב למחנה המות ’בלזיץ’. יקום ה’ דמם.

שמעתי מפי מוה”ר משה זאב שינפלד ז”ל, חתנו של החסיד שבכחונה מוה”ר יצחק מאיר הכהן לוין זצ”ל, כי בעיר קראקא בה נתגדל, היתה ישיבה אשר נקראה בשם ”בית מאיר” (נוסדה בשנת תרפ”ח על ידי הרה”ח רבי מאיר הכהן רפפורט ז”ל מחסידי דו”יקוב), שעמדה בראשות הגה”ח רבי מענדל ווקסלער הי”ד מגדולי תלמידי מרן האבני נזר זי”ע.

מתחילתה פעלה הישיבה במתכונת ”בית מדרש” בלי פנימיה לשינה, אולם בשנים האחרונות שלפני המלחמה, כבר הורגש צורך להקים בה ”פנימיה” כדי שלא יאלצו הבחורים לחפש מקומות לינה בכל לילה, ולפיכך באסיפת ראשי הקהל דקראקא הוחלט שבמשך שנה תמימה, בכל בתי הכנסת שבעיר, בכל יום אחרי תפילת ערבית יאספו כסף לטובת הקמת הפנימיה, ובנוסף לכך מידי שבת בשבתו אחרי תפילת מוסף יעמידו מאן שהוא שידרוש רגעים ספורים אודות גודל המצוה.

ראש הישיבה הגה”ח רבי מענדל הי”ד התגורר בעיר ז’גערז’, אולם את מרכז חייו עשה בקראקא, ורק בכל שבת שלישית היה שב לביתו שבז’גערז’. בקראקא קבע את מקום תפילתו בבית החסידים דחסידי גור.

ויהי היום, סיפר לי מוה”ר משה זאב שינפלד ז”ל, ושבת פרשת כי תצא היתה, הסתיימה תפילת מוסף בבית החסידים, והגבאי תר אחרי מי שיואל לדרוש לטובת הישיבה, והנה צדה עינו את דמותו של רבי מענדל הי”ד, ויקרא לעברו: ”רבי מענדל, אתם כאן, תאמרו איפוא אתם כמה מילים...”

עמדתי אז ממש לידו, וראיתי כי אינו ”מכין” את עצמו כלל, אלא ניגש בזריזות אל הבימה, דופק עליה בעוז, ומתוכו פורצת לבת אש: טייערע יודן! קראנו עכשיו בתורה ”כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה וילדו לו בנים האהובה והשנואה והיה הבן הפכר לשנואה, והיה ביום הנחילו את בָּנָיו את אשר יהיה לו לא יוכל לבקר את בן האהובה על פְּנֵי בן השנואה הפכר, כי את הפכר בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים בכל אשר ימצא לו כי הוא ראשית אנו לו משפט הפכרה”.

”הפירוש הוא כך: לכל אדם מישראל ישנם שתי נשים, האחת היא אשתו (דאָס אײַגענע) והשניה היא התורה הקדושה (יבמות סג, ב; כמה טובה אשה טובה שהתורה נמשלה בה), ובדרך כלל האחת אהובה – את האחת אוהבים מאוד, והאחת שנואה – את השניה די מרחקים (כמבואר בהרחבה באוה”ח בפרשתין להלן כב, יג ואילך). קוראת איפוא התורה לאדם ואומרת לו: מבקשת אני ממך כי ”וְהָיָה הַבֵּן הַפֶּכֶר לְשִׁנְיָאָה”, כלומר: את עיקר חלקך בחיים, את חלק הבכורה, תן לְשִׁנְיָאָה ולא לאהובה.

”ולא אבקש ממך דבר שאינך מאמין בו, אלא אביא לך ראיה ממך בעצמך. שכן ”וְהָיָה בְּיוֹם הַנְּחִילוֹ אֶת בָּנָיו אֶת אֲשֶׁר יְהִי לוֹ” – כשיגיעו הרגעים האחרונים שלך בהאי עלמא, כשכבר תחלק את הירושה לצאצאייך, אזי בודאי ”לא יוכל לבקר את בן האהובה על פְּנֵי בן השנואה הפכר”. באותם רגעים לא תחשוב כלל אודות חלק האהובה – מה וכמה נהנית ממנה, אלא כל מחשבותיך יהיו עסוקים אז אודות חלק השנואה, כמה מצוות ומעשים טובים לוקח אתה עמך לדרכך הארוכה, וכמאמר מר עוקבא קודם פטירתו (כתובות סז, ב): ”זוודאי קלילא ואורחא רחיקתא” (וראה קהלת ו, יב: פי מי יודע מה טוב לאדם בחיים מספר ימי חיי הקלו ויָעֵשׂ כָּל, ובתרגום שם: אָרוּם מִן הוּא דִּי יָגֵדֵעַ מַה יוֹטִיב לְאַנְשָׁא בְּעֵלְמָא דְרִיזִין לְמַעַסְק אַוִּירָתָא דִּי אָנוּן חַיִּי עֲלֵמָא, וְכָל מִנְיָן יוֹמֵי חַיִּי הַקְּלוֹ דִּי יָחִי – בְּעֵדָן מוֹתִיָּה אָנוּן חַשִּׁיבִין בְּעֵינֵי פְּטִלְלָא, כלומר: כי מי הוא שיוודע מה טוב לאדם בעולם הזה, אלא לעסוק בתורה שהם חיי עולם, וכל מספר ימי

"אני ראיתיו וישבתי על קברו"

בחוודש אלול תשנ"ד הגיע חו"ז אדמו"ר הגה"ק הפני מנחם זי"ע לדירתו בחיפה, ושהה בה כמה ימים (מיום ראשון ז' אלול בלילה ועד יום חמישי). באמצע השבוע הגיע האברך רימ"ט שיחי' עם ה"תוכניות" של בית המדרש החדש ברח' ירמיהו בירושלים – שהלך ונבנה באותם ימים. לכשיצא מחדרו של אדמו"ר זי"ע שאלתיו אם שמע משהו שיש בו כדי לימוד לחסידים, וסיפר לי שמיד כשנכנס אמר לו אדמו"ר זי"ע: "היו לי כאן כמה ימים רגועים. הגעתי ביום ראשון בלילה, וב"ה עד עתה הצלחתי לסיים בשלימות את מסכת בבא מציעא בסדר דף היומי, כך שאהיה פנוי בחודש תשרי בלא ה"עול" של סדרי הדף היומי".

באותו יום (יום רביעי ז' אלול תשנ"ד) אחזו בסדר דף היומי בבבא מציעא דף נ"ז, ובכדי שלא להיות "טרוד" עם סדרי הדף בחודש תשרי, למד אדמו"ר זי"ע למעלה משישים דף – עד לסיום המסכת – בתוך ימים מועטים (כשיביניהם נסע עוד למירון ולחצור הגלילית, אלא שהכל נעשה בזריזות כדרכו בקודש).

ויהי בליל יום הכיפורים תשנ"ה, חפץ אדמו"ר זי"ע ללון בחדרו שבבית המדרש ולא לילך לביתו, ולכן הותירו שם מבעוד יום נורה דולקת לפי בקשתו, אלא שבטעות לא כיבו כלל את האור הדולק בחדר, ולכן לא עלה כלל על מיטתו אלא שקד על תלמודו כל הלילה במסכת סנהדרין (ראה: 'הפני מנחם' ח"א עמ' מט), ועוד הספיק לשוב ולשנן את סדר הדף היומי במסכת בבא מציעא (אחזו אז בב"מ דף פ"ו – ואדמו"ר זי"ע התקדם עוד ולמד עד דף צ', וכדלהלן), עד שלעת בוקר עלה על דעתו חידוש נאה השייך לשתי המסכתות הללו, ואמר בשמחה כי "זכה" בו מפני ששקד על תלמודו כל הלילה.

בערב סוכות, במכתב תורה שכתב למחותנו הג"ר מנשה קליין זצ"ל, כתב בריש הדברים את חידושו זה, כשהוא מציין ש"ביום הכיפורים האחרון עלה בדעתי לתרץ...". וכן לאחר החג, במכתב תורה שכתב אל הג"ר שמואל הלוי וואזנר זצ"ל, סיים בחידושו זה כשהוא כותב כי "בלמדי דף יומי ביום הכיפורים עלה בדעתי לתרץ...". [וזכורני כי הגר"ש וואזנר זצ"ל התרגש אז מאוד, והראה לתלמידיו כי לאדמו"ר מגור היה זמן ביום הכיפורים ללמוד ולחדש, וכפי שכתב גם בסיום מכתב תשובתו לאדמו"ר זי"ע "ואשרי לו שהעלה על הכתב מפרי קודש של יום הקדוש – יום הכיפורים שעבר עלינו לטובה" (ראה: 'שבט הלוי' ח"ט ס"י עה שנדפס כל הדין ודברים שהיה אז ביניהם בענין זריקת 'אפידור' לילדת בשבת)].

כפי הנראה שמח מאוד אדמו"ר זי"ע בחידושו זה, שכן גם אלי הקטן שלח בחודש חשוון מכתב מיוחד (שהגיע ב'דואר' לישיבתו) עם חידושו זה, ובתוספת דברים, והנני מדפיסו כאן לתועלת הרבים.

בה"י ב' וירא "אשר ברכו ה'" לפ"ק, פעה"ק ירושלים תו"ב.

לחתן המופלג היקר והמצויין מיכאל ארי' ראנד שי' לאוי"ט

אחדשה"ט. הנני מקוה כי בה"י הנך מרוצה בישיבה גם בשנה החדשה, מצליח ומתקדם בה"י בתורה ויראת שמים. ואכתוב לך הערה קטנה ממה שנתחדש לי בה"י בלמדי דף היומי ביום הכיפורים.

בב"מ צ': הקשה במסורת הש"ס על דברי רש"י ז"ל שר' יונתן היה כהן [בעצא מינה רבי יונתן מרבי סימא: חסמה מבחוץ מהו כו', אמר לו: מבית אביך אתה למד, יין ושכר אל תשת אתה ובניך אתך בבואכם כו', מה התם בשעת ביאה לא תהא שכרות, הכא נמי בשעת דישא לא תהא חסימה". פירש"י: מבית אביך – כהן היה], הרי בסנהדרין ע"א. איתא שאמר ר' יונתן "אני ראיתיו וישבתי על קברו" של בן סורר ומורה, ואם היה כהן איך ישב על קברו.

ועל הגמרא שם בסנהדרין ע"א. הקשה רעק"א ז"ל [בגליון הש"ס]: איך ישב על קברו, הלא איתא בשו"ע יו"ד ריש סימן שס"ד בהג"ה "יש אומרים דאסור לישב על קבר (אשר"י בשם אר"ז)".

וחשבתי ליישב ב' הקושיות ביחד. דאיתא במשנה סנהדרין מ"ו. דשני בתי קברות היו מתוקנים לבית דין, אחד לנהרגין ולנחנקין ואחד לנסקלין ולנשרפין, ואחר עיכול הברש מלקטין עצמותיהן וקוברין אותן בקברי משפחותיהם. והרי בן סורר ומורה מן הנסקלין הוא, ואיתא דקבר שפינהו מקומו טהור – ומתורצת קושיית מסורת הש"ס בב"מ, ומותר בהנאה – ומתורצת קושיית רעק"א בסנהדרין [וישבתי על קברו] היינו על קברו הראשון שכבר נתפנה משם לקברי משפחתו, וכדלהלן].

ולא מיבעיא לשיטת הרמב"ם ז"ל (פ"ח ה"ה מהלכות טומאת מת וע"ש בכסף משנה) דכל קבר שפינהו מקומו טהור, אלא גם לשיטת רש"י והרמב"ן [סנהדרין מז, ב] שגירסתן הפוכה כמו שכתב בכ"מ שם (והובאו ב' הדעות בשו"ע ס"י שס"ד סעי' ב'), מכל מקום בספר אור שמח פי"ד ה"ו מהלכות שמחות (אבל) מוכיח דלכל השיטות, בקבר שאול או בקבר שאינו שלהם [כמו בקברי הגולין לערי מקלט, דקיימא לן (מכות א') שם תהא קבורתו, ואחר כך מלקטין עצמותיהן ומוליכין לקברי אבותיהן], מקומן טהור ומותר, כי אינו שלהם.

ולכאורה "ראיתיו וישבתי על קברו", משמע גם כן על קבר שהיה [לא שראה את הסורר ומורה 'עצמו', אלא שראה את 'קברו' וישב עליו], כי ר' יונתן היה בזמן ר' חייא ורבי, ותלמיד רשב"י (מ"ק ס"ז), ואם לא האריך ימים – כמעט מאות שנה – לא ראה סורר ומורה ממש שנסקל, כי איתא (שבת ט"ו). שארבעים שנה לפני חורבן הבית כבר לא דנו דיני נפשות, והדור שלו היה כמה דורות אחרי החורבן, ואם כן ליקטו כבר עצמותיו [של הסורר ומורה משם, ועל קבר כזה ישב ר' יונתן].

[במכתבים להגר"מ קליין ולהגר"ש וואזנר זצ"ל הוסיף אדמו"ר זי"ע: "ואיתא במשנה במכות ז'. סנהדרין ההורגת אחת לשבע שנים נקראת חובלנית, ואם כן מסתמא ברוב הזמן היו בתי הקברות דבית דין מפונין מהרוגיהן, ואם כן יש לומר דר' יונתן ישב על קבר מפונה של סורר ומורה"].

אבל בכל זאת קשה לי מברכות י"ח. דר' יונתן אזיל לבית הקברות ואמר ליה ר' חייא שיגביה ציציותיו, שלא יאמרו המתים: מחרפין אותנו כו' [ואיך אזיל לבית הקברות והוא כהן. ועי' הגה' מצפה איתן ויפה עינים שם]. ואם בקבר מפונה היה – צ"ע מה החירוף אם הולך בציציותיו.

ובענין שיטת הרמב"ם דלעיל בקבר הנמצא, לכאורה ראה משיטת הגמרא בשקלא וטריא בזבחים ק"ג: אם ירד מבול בארץ ישראל, דמקשה ר' יוחנן לריש לקיש מהא דעמד ר' יהושע על רגליו ואמר "לא בושא וכלימה היא לנו שנגזור טומאה על ארץ אבותינו, איה מתי מבול, איה מתי נבוכדנצר", ומתרץ ריש לקיש "הו" ופניניהו". הרי שהמפונה טהור, בכל קבר הנמצא, דהא מת מצוה קונה מקומו (עכ"פ בהר"ג נבוכדנצר, כי מתי מבול היו לפני תקנת יהושע דמת מצוה קונה מקומו בב"ק פ"א, וי"ל ואכמ"ל). ועי' ש"ש ברש"י זבחים ק"ג: ד"ה מהבלא "וקברום בבתי קברות", ומשמע דמיעקרא סברו שלא קברום בכלל, ועצמות שפינן מקומן הקודם פשיטא שטהור (אם אין אוהל).

ולעתיד לבוא יחיו המתים ויבער הש"י רוח הטומאה מן העולם...

הנני רוצה ליתן לך מתנה על יו"ט סוכות שעבר, והנני מקוה בה"י לסדר הענין בהקדם כאשר אדע מה אין לך עוד ובמה אתה חפץ.

ידידך אוהבך נפש
פינחס מנחם אלטר

כל הזכויות שמורות

הארות והערות יתקבלו בברכה

לתרומות והנצחות: מכון "נעמים אמריה" NEIMIMAMUREYU@GMAIL.COM

ניתן להשיג את ספרי הרב שליט"א

כהלכות הפסח – עניני פסח / הלכה ומנהג + סוכת שלומג – מצוות חג הסוכות שבביהמ"ק / הלכה ומנהג + מרא דשמעתתא – שיעורים על סדר פרשיות התורה והמועדים + ביד נביאיך – על נביאים וכתובים + איגרת הפורים – על מגילת אסתר + נס לשושנים – מאמרים בעניני חנוכה + הליכות הרועים – רבוה"ק לבית גור זי"ע / הלכה ומנהג + אול מהמלאי + שם ושארית – הרה"ק רבי משה בצלאל אלטר הי"ד + שם ושארית – הג"ר יעקב מאיר בידרמן זצ"ל + אול מהמלאי + קונטרס "דער קאצקער קוויטל" + מאמר "פדיון הבן באלכסנדר" + ספר מסעות האמרי אמת לארה"ק נמצא בהגה"ה מחודשת ויצא אי"ה בקרוב